

**Akademie múzických umění v Praze
Divadelní fakulta**

Alternativní a loutkové divadlo

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Databáze bezpečí

Anna Reisigová

Vedoucí práce: MgA. Denisa Václavová, PhD.
Přidělovaný akademický titul: MgA.

Praha, srpen 2023

**The Academy of Performing Arts in Prague
Theatre Faculty**

Alternative and Puppet Theatre

MASTER'S THESIS

Safety Database

Anna Reisigová

Thesis supervisor: MgA. Denisa Václavová, PhD.
Academic title: MgA.

Prague, August 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou práci s názvem

Databáze bezpečí

vypracoval(a) samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím pouze uvedené literatury a pramenů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna v souladu se zákonem a vnitřními předpisy AMU.

Praha, dne

.....

Anna Reisigová, podpis

Abstrakt

Diplomová práce *Databáze bezpečí* je velmi osobní prací Anny Reisigové. Zabývá se bezpečím, jeho hranicemi, divokostí, ale také zkrocením. Propojuje ústřední pojem s udržitelností, solidaritou, nerůstem či péčí. Zkoumá ho doma i v prostoru. Ohledává jej analyticky. Ohledává jej pocitově. Představuje absolventskou inscenaci autorky Krajky a vrtačky a tematizuje v něm ústřední pojem celé práce. *Databáze bezpečí* staví příbytek pro všechny, kteří chtějí na chvíli zpomalit a začíst se.

Výslednicí práce je text, který využívá různých druhů přístupu, jazyka, zdrojů, a soustřeďuje široké pole témat do několika stran. Text, který poskytuje útočiště. Těm, kteří s bezpečím pracují na denní bázi, i těm, kteří zatím neví, jak na to.

Abstract

The thesis *Safety Database* is a very personal work of Anna Reisigová. It deals with safety, its boundaries, wildness, but also taming. It connects this central concept with sustainability, solidarity, non-growth or care. It explores it at both home and in space. It looks at it analytically. It looks at it in terms of feeling. It presents a final performance of the author, Krajky a vrtačky, and thematizes the central concept of the whole thesis in it. It builds an asylum for all who want to slow down and just read for a while.

The work results in a text that uses a variety of approaches, language, and sources, and concentrates a wide range of themes into a few pages. A text that provides a haven. To those who work with safety on a daily basis, and to those who don't yet know how to do it.

Obsah

Úvod.....	1
1 Neustále hledat důvod.....	2
2 Vhled	3
3 Bezpečí jako psychologický pojem.....	6
4 Bezpečí jako sociologický pojem.....	8
5 Bezpečí jako pocit	10
6 Vhled 2	11
7 Podoby.....	12
8 Vhled 3	14
9 Budovat domov a bezpečný prostor.....	15
10 Pečovat	18
11 Vhled 4	21
12 Všímat si a zpomalovat	22
13 Dívat se okolo.....	29
14 Vhled 5	33
15 Krajky a vrtačky.....	34
16 Vhled 6	40
Závěr.....	42
Seznam použitých zdrojů	43

Úvod

Dlouho jsem přemýšlela, jakým způsobem pojmu svou diplomovou práci, což je asi začáteční fáze každého diplomanta, ale já tuším, že jsem v ní uvízla déle, než by bylo zdrávo. Prvně jsem si říkala, že bych měla napsat solidní akademický text, podložený odbornými knihami, články, disertačními pracemi těch nejlepších v oboru, a mé vlastní zkušenosti či tužby a přání by v něm hrály spíše vedlejší roli. Rozepsala jsem takovou práci několikrát, po první normostraně jsem ji vždy zavřela.

Začala jsem tedy psát jinak, více intuitivně, opatrně. Vybrala jsem si přeci téma bezpečí. A i když si stále nejsem jistá, jestli je to správné pojmenování pocitu, který hledám, myslím, že striktně odborná podoba k němu stejně neseď. Spíše, než o bezpečí jde možná o nějakou formu umělecké i životní udržitelnosti, která souvisí s péčí, myšlenkou safe space, fantazií či moderní dobou. Já onu formu hledám kdekoliv, ve vztazích, v práci či když tvořím.

Tato práce je proudem myšlenek na ono téma. Já v ní vedu čtenáře a ukazuji mu všechny pohledy, které se mi na zvolené téma podařilo nasbírat. Přepínám jeho pozornost z odborného textu na neodborný a zase naopak. Nutím jej zpomalovat a zamýšlet se.

Sama nad bezpečím polemizuji, ohledávám jej, zkoumám. Kladu si otázku, na jaké hranice narážím, když s tímto narativem chci pracovat. Jde to vůbec? Pozastavuji se nad různými termíny, které dle mého s bezpečím souvisí, ať už jde o výše zmiňovaný safe space či udržitelnost a nerůst. Zkoumám onen termín ze všech možných stran. Zamýšlím se také nad svou absolventskou inscenací Krajky a vrtačky, která pro mě bezpečí ztělesňuje.

Tato práce není ryze odborná, ale akademického textu v ní je dostatek. Informace, které nalézám v knihách, učebnicích i diplomových či disertačních pracích mi často připadají nudné, strohé, odosobněné. Beru tedy jako zdroj samu sebe, jelikož tam nalézám křehkost, která je k napsání této diplomové práce potřebná. Knihy i ostatní jmenované věci však nemizí. Slouží jako dobrý opěrný bod, a tak se jim nebudu záměrně vyhýbat. Ani by to nešlo. Přece jen, jsou to i odborné texty, které bezpečí zvládají pojmenovávat.

Práci tedy otevírám tím, že bezpečí nalézám právě v tom, jak ji napíšu. S odbornými knížkami i pod odborným dohledem, ale s tím, že do ní vložím kus sebe, útržky ze svých deníků, textů, poznámek v telefonu, pocitů. Tato práce má totiž za cíl ucelit poznatky, které jsem posbírala. Chci, abych vždy, když ji otevřu, pochopila, proč jsem ji psala. Je to dialog mě se sebou samou. Moje práce, můj safe space, moje vlastní bezpečí.

1 Neustále hledat důvod

V roce 2018 jsem se v Londýně zúčastnila imerzivního projektu *Barzakh* umělce Seana Rogga. Šlo o čtyřhodinovou performance, ve které účastník projde jakýmsi rituálem, očištěním. Ráda bych podotkla, že jsem si to vybrala náhodně, nebylo mým záměrem jít zrovna na takovou věc. Spolu s ostatními diváky jsme se tedy převlékli do připravených uniforem a následně začali procházet komplexem místností. V některých byla extrémní tma, někde oslepující světlo nebo jen nepříjemný pocit. Samotný Sean Rogg sliboval, že při performanci účastníci dosáhnou něčeho mnohem vyššího než jen utrpení. Toho tam mimochodem dosáhnou přespříliš. A mě nenapadlo nic lepšího, než se ptát – proč?

Myslím, že správná slova, která můj pocit z prožité performance definují, jsou pachuč, znechucení, zhnusení. Zůstalo to ve mně. Je tohle ten vyšší zážitek? Říkala jsem si, že jsem to možná nepochopila. Připadalo mi, že ve vzduchu ještě dlouho potom zůstal jakýsi zápach. Navíc jsem měla pocit, že snad nemůže existovat nic zbytečnějšího.

Co se stalo? Změnila jsem se snad? Dospěla jsem? Už tolik nehledám extrémy, hrany ani zbytečné kontroverze, spíš naopak. Cítím potřebu nalézt pojmy, slova a reálnou praxi, která by definovala, proč se tímto směrem nemá cenu vydávat. A proč by bylo lepší, kdyby se každý tvůrce alespoň zamyslel nad tím, jestli není zbytečné dělat prázdný a neudržitelný rituál založený na nepříjemném pocitu, který je stejně jen vykonstruovaný.

Spoustu věcí beru jako ošklivé či zkažené, a přesto je mám ráda, přesto mi dávají smysl. Bezpečí může být přítomno totiž i jinak než jako téma v konverzaci, díle, životě. Zkusím to nějak popsat: mám pocit, že mnoho lidí, včetně mě, si bezpečí vizualizuje jako světlou, béžovou či šedivou barvu, teplo, lehkost. Něco hezkého, kde nám je dobře, příjemně. Já se jej však také snažím brát jako prostředek, se kterým se dá pracovat i když je vše tmavé a nehostinné.

Řádky výše patřily spíše tvůrčí a umělecké sekci, důvod psaní této diplomové práce však není pouze zmiňovaný divácký zážitek. Po bezpečí volají i mnohem důležitější oblasti světa – životní prostředí, bytosti, prostory – těm už ta tmavost a nehostinnost tolik nesluší. Slyším je mnohem zřetelněji než kdy dřív. Snažím se jim naslouchat a neustále hledám další důvody k jejich ochraně.

Jak moc komplikované téma jsem si vybrala, myslím si, když čtu vše, co jsem zatím napsala. V každém kolektivu vyvolává horkou diskuzi, mnoho lidí na něj ani nevěří. Tvrdím, že již nevyhledávám kontroverze, ale pokaždé, když kdekoliv zmíním, že píšu diplomovou práci o bezpečí, nastává ticho.

2 Vhled

Bezpečí se nedá popsat nepocitově.

Tohle je první vhled, kapitola o pocitech, o mně, o náhodných myšlenkách. Slouží k mé větší blízkosti se čtenářem i s prací samotnou. S více odbornými částmi textu nebojuje, naopak, koexistuje vedle nich. Žije si vlastním životem, ale zároveň je doplňuje.

Možná jsem takové vhledy měla v hlavě ještě dřív, než jsem si vůbec vybrala téma. Třeba jsem jen hledala záminku, jak dostat kus sebe do akademické práce. Možná jsem nikdy nechtěla psát plně teoretickou práci.

Vhledů bude více. Sama ale ještě nevím kolik. Uvidím podle pocitu.

Tento vhled nemá žádná pravidla.

Vlastně až na jedno – kurzíva slouží vzpomínkám, zápiskům z deníku, skicáku, telefonu, náhodného papírku v kapse atd. Text, který není psán kurzívou, byl doplněn až v počítači.

Podářilo se nám dostat na polní cestu a prošli jsme kolem stromořadí, které jsem nikdy předtím neviděla. Kolemjdoucí neměli potřebu nás zdravit, čehož si všiml J. s komentářem, že asi ani neví, jak nás pozdravit. Šli jsme ještě chvíli do kopce, abychom došli ke kostelu, u kterého jsme se zastavili. Z vyhlídky jsme se podívali na krajinu, která se rozprostírá na úpatí nedalekého města.

Horizont je čára, která odděluje zemi od oblohy a vybízí člověka ke změně vlastního vnímání prostředí a postupně rozšiřuje rozsah jeho zorného pole. Vidím město, vidím pole, vidím krajinu.

Prošli jsme minimálně třemi malými vesnicemi a já si všimla jakési pocitové stejnosti. Popsala bych to jako pocit blízkosti s krajinou, která obsahuje různá místa. Opuštěnou autobusovou zastávku, pomníky padlých vojáků a národních hrdinů, ceduli hlavní silnice, kamenné nárazníky.

Myslím, že pozornějším pohledem na určitá místa bych objevila detaily, které jsem nikdy předtím neviděla, což by možná mohlo vyvolat vnitřní nepohodlí, co já vím. Možná bych byla smutná, že jsem si jich ještě nikdy nevšimla. Říkám si, že tato lokalita ve mně vzbuzuje intenzivní pocit bezpečí právě proto, že ji znám od malička.

Lund a Wilson uvádějí, že když je prostředí, ve kterém se osoba pohybuje zmapována vnitřními emocemi, blízké a vzdálené se začne prolínat. To, co je daleko, se přiblíží.¹

Domů se vracím unavená, ale odpočinitá zároveň. Duchem se vracím na procházku uplynulého odpoledne. Vyvolala ve mně mnoho vzpomínek z dětství a dospívání. Teď jim rozumím nějak jinak. Asi proto, že jsem starší.

Nutno říct, že vzpomínky mě a mých kamarádů se taktéž rozcházejí, i když jde o stejnou situaci. Tak to asi nebude jen tím věkem, možná i nějakým postojem.

Moje sentimentalita roste každým rokem. Tentokrát mi vadilo, že lidé, kteří během naší procházky jen tak projížděli okolo, ani netuší, o jak vzácné místo pro mě jde. Vždyť je to moje bezpečné místo. Na jiné by však nefungovalo stejně. Ne všechno je o mně.

Právě paměť lidí a událostí odděluje jednotlivá místa od jejich okolí a dodává jim speciální význam.²

Při procházce sama v lese se necítím osamělá, cítím se klidná. Ve Vokovické třešňovce se cítím dobře, hlavně když se v létě stmívá. Je tam hodně létajících mravenců. Ne všechno je o mně!!!

Krajina je partnerem ke konverzaci.

Příroda po dešti. Cítím fyzicky její specifickou vůni. Když ale všechny okolní zvuky zesílí, cítím strach.

Fenomenolog Maurice Merleau-Ponty tvrdí, že tělo, vědomí a svět se navzájem prolínají. Tělo je sídlem našeho vnímání a umožňuje, aby se nám vjemy objevovaly.³

Nastoupila jsem do vlaku a vybrala si místo. Na straně, kam na mě během tříhodinové jízdy nebude svítit slunce. Během jízdy jsem si několikrát říkala, proč jsem si vybrala zrovna tohle kupé, když musím poslouchat nepříjemný rozhovor, který se odehrává vedle mě. Trochu mě to

¹ LUND, Katrin Anna a Margaret WILLSON, ed. Slipping into Landscape. In: LUND, Katrin Anna a Karl BENEDIKTSSON. *Conversations With Landscape*. Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2010, s. 99. ISBN 9781409401865.

² TILLEY, Christopher. *A Phenomenology of Landscape*. Oxford: Berg, 1994, s. 57. ISBN 0854969195.

³ MERLEAU-PONTY, Maurice. *Fenomenologie vnímání*. Praha: OIKOYMENH, 2013, Knihovna novověké tradice a současnosti, s. 102. ISBN 978-80-7298-485-5.

švalo, a tak jsem si nasadila sluchátka. Existují způsoby, jak přeměnit nepříjemný zážitek v něco snesitelného. To je vlastně asi taky bezpečí.

3 Bezpečí jako psychologický pojem

Bezpečí a jistota jsou základní lidské potřeby. Úzce souvisí s přežitím jedince, jelikož je to svým způsobem jeden z pudů sebezáchovy. Jde přece o snahu vyhnout se ohrožení. Pyramida potřeb podle Abrahama Maslowa zařazuje tento pocit na druhé místo, hned za potřeby fyziologické. Pocit jistoty a bezpečí je tedy považován za jednu z klíčových věcí k lidskému přežití. Maslow říká, že potřeba jistoty se stane aktuální vždy, když jsou uspokojeny základní potřeby biologické, tedy spánek či výživa.⁴ Je tedy více než nutné se bezpečím zabývat ze všech různých stran.

U dětí je reakce na neuspokojenou potřebu typická, jde o pláč, křik, útěk. Dospělý člověk však tyto věci tolik nedělá, jelikož si v průběhu ontogenetického vývoje osvojuje adaptivní formy chování. Nechce křičet, nechce vždycky utíkat. Nehezku psychickou i fyzickou situaci zvládá vlastními kompenzačními mechanismy. Ty mohou být pro něj i pro jeho okolí prospěšné i neprospěšné.⁵ Dokáže si tento pocit v sobě znovu nalézt sám, umí si pomoci, jelikož má již s tímto druhem stresu zkušenosti. Je však pravda, že určité situace není jednoduché překonat, a tak existují další postupy, které to jedincům ulehčují. Například terapie či hospitalizace. Může však jít i o setkání s přáteli, nastavení si hranic v toxickém kolektivu, pobyt na místě, kde se osoba cítí dobře, relaxace.

Způsob uspokojování potřeby bezpečí určuje také osobnost člověka a jeho vlastnosti a schopnosti. Typy osobnosti podle Eysenckovy typologie temperamentu jsou pro zajištění potřeby určující. Jde to extroverzi vs. introverzi a emocionální stabilitu vs. labilitu. Emocionálně labilní člověk tak bude získávat pocit jistoty a bezpečí problematičtěji než osoba stabilní.⁶ Neznamená to však, že na něj nemá nárok nebo má být ostrakizován. Znamená to jen, že je to pro něj těžší.

Významným procesem, který napomáhá k nalezení pocitu bezpečí a jistoty, je správná socializace. Určující je míra uspokojení potřeby lásky, bezpečí a jistoty v kojeneckém a batolecím věku. Čím lepší vztah má dítě se svými rodiči či opatrovníky a čím lépe se s nimi cítí, tím má v dospělém životě lepší podmínky pro navazování a prohlubování sociálních vztahů.⁷

Důležité je také postavení člověka ve společnosti, v zaměstnání či rodině, spokojenost nebo nespokojenost s plněním rolí. Adekvátní plnění určené role, například role matky,

⁴ TRACHTOVÁ, Eva. *Potřeby nemocného v ošetrovatelském procesu: učební texty pro vyšší zdravotnické školy, bakalářské a magisterské studium, specializační studium sester*. Vydání: čtvrté rozšířené. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2018, s. 142, ISBN 978-80-7013-590-7.

⁵ tamtéž

⁶ tamtéž, s. 144

⁷ tamtéž, s. 145

přítelkyně, dcery, navozuje pocit spokojenosti a pozitivně ovlivňuje sebekoncepci člověka. Na rozdíl od toho, problematické plnění dokáže navodit pocity strachu, nejistoty a úzkosti.⁸

Netřeba zapomínat také na životní podmínky, jež jsou základním faktorem bezpečného pocitu. Životní prostředí je svět, který aktuálně žijeme. Poskytuje nám prostředky k existenci. Právě bezpečí našeho okolí, krajiny či celkově světa, je klíčové k psychologickému bezpečí nás samotných.

⁸ TRACHTOVÁ, Eva. *Potřeby nemocného v ošetrovatelském procesu: učební texty pro vyšší zdravotnické školy, bakalářské a magisterské studium, specializační studium sester*. Vydání: čtvrté rozšířené. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2018, s. 145, ISBN 978-80-7013-590-7.

4 Bezpečí jako sociologický pojem

Vedle psychologické potřeby bezpečí, která je zřejmá a projevuje se již od útlého věku, existují sociologické teorie, které s pojmem pracují trochu jinak. Představují další důvody lidské potřeby bezpečí a nalézají odpovědi na to, proč teď možná více než kdy jindy nad ním potřebujeme přemýšlet.

Jednou z teorií je koncept rizikové společnosti, kterou poprvé představil německý sociolog Ulrich Beck ve své knize *Riziková společnost: Na cestě k nové modernitě* z roku 1986. Beck tvrdí, že moderní společnosti se vyznačují zvýšeným povědomím o rizicích a nejistotách, které vyplývají z technologického pokroku, globalizace a zhoršování životního prostředí. Tento nový společenský stav se liší od předchozích epoch, v nichž byla rizika lokalizovaná a předvídatelná, a lze jej tedy označit za rizikovou společnost. Podle Becka se taková společnost vyznačuje posunem od průmyslové společnosti zaměřené na výrobu ke společnosti, která se zabývá řízením rizik. Tento posun je dán uvědoměním, že rizika spojená s modernizací se neomezují pouze na práci, ale prostupují všemi aspekty společnosti, včetně zdraví, životního prostředí a sociálních vztahů. Navíc rizika spojená s modernizací již nejsou omezena hranicemi jednotlivých států, ale nabyla globálního rozsahu, což vede k pocitu globální vzájemné závislosti.⁹

Na Beckův koncept navázal britský sociolog Anthony Giddens, který tvrdí, že riziková společnost se vyznačuje reflexivní modernizací. Ta odkazuje na způsob, jakým jsou jednotlivci a instituce nuceni neustále reflektovat své jednání v reakci na rizika a nejistoty moderního života. Reflexivní modernizace tak představuje neustálý proces přizpůsobování se měnícím se společenským podmínkám, v němž jednotlivci musí pružně reagovat na rizika a nejistoty, kterým čelí.¹⁰ Takový vlak má na život jedince i společnosti velký vliv.

Koncept rizikové společnosti má významné důsledky pro řadu sociálních problémů, včetně zhoršování životního prostředí, zdraví, pocitů a sociální nerovnosti. V rizikové společnosti již rizika a nejistoty nejsou lokalizovaná nebo předvídatelná, ale mají globální rozsah a pronikají do všech aspektů společnosti. To znamená, že tradiční přístupy k řízení rizik, které byly založeny na jejich minimalizaci a maximalizaci přínosů, již nejsou dostačující. Místo toho je zapotřebí nový přístup, který uznává složitost a vzájemnou propojenost moderních rizik, a snaží se je řídit způsobem, který reaguje na potřeby a zájmy všech jednotlivců.¹¹

Koncepcí rizikové společnosti navíc zpochybňuje tradiční pojetí pokroku, které vycházelo z představy, že vědecký a technologický pokrok povede k lepší a prosperující

⁹ BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 40. ISBN 978-80-7419-047-6.

¹⁰ GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 133-134. ISBN 978-807-4190-353.

¹¹ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 64-66. ISBN 80-858-5091-5.

budoucnosti. Beck tvrdí, že rizika a nejistoty spojené s modernizací vytvořily situaci, kdy pokrok již nelze měřit pouze materiálním bohatstvím nebo vyvinutými technologiemi. Místo toho je třeba pokrok hodnotit také z hlediska schopnosti jednotlivců a institucí zvládat rizika a nejistoty moderního života a reagovat na ně.¹² Podle této teorie je tedy nedostatek bezpečí v moderní společnosti problémem, na který je potřeba myslet. Jde o riziko, které nesmíme nechat být a musíme jej vyřešit.

Další pojem, který s bezpečím pracuje jako s ústředním tématem, je tzv. ontologická jistota, někdy nazývána právě jako ontologické bezpečí. Tento termín poprvé použil psycholog Ronald David Laing v knize z roku 1960, *The Divided Self*. Člověk podle něj prožívá bezpečí jako jakýsi stav, ve kterém se cítí skutečně živě a kompletně. Právě tak „*dokáže přežít ve světě a poznávat ostatní, kdy svět i ti další jsou vnímání rovněž jako skuteční, živí, kompletní a spojití.*“¹³

Nejznámější pojetí ontologického bezpečí však vychází z knih již zmiňovaného Anthonyho Giddense. Je to určitý mechanismus, který pomáhá společnosti ovládat pocity úzkosti. Jde o velmi důležitou formu pocitů bezpečí, ta vychází z důvěřivosti, kterou má společnost v trvalost své vlastní identity a stálost materiálního i sociálního prostředí svého jednání. Do pocitu bezpečí jedince vstupují různé děje, které Giddens označuje za vnitřní a vnější. Vnitřní směřují k člověku samotnému a vnější se týkají přítomných osob v okolí jedince.¹⁴

Anthony Giddens ve své práci často zmiňuje pocit. Je to takový stavební kámen bezpečí. Popisuje jej jako emocionální stav, který proniká každou vteřinou lidského života, brání jedince před nejistotou a obavami. Pokud by si totiž člověk snažil racionálně odůvodnit, že například nezačne jaderná válka, i když jsou ve světě zbraně na to určené, nezvládne to. To osoba pouze vycítí, nemůže si být pragmaticky stoprocentně jistá.¹⁵

Giddens však také ve své práci rozděluje lidi na *normální*, kteří ontologické bezpečí a s ním spojený pocit vnímají a ty, který prožívají úzkost nad rozumem neřešitelnými problémy. Tyto osoby jsou podle něj slabé.¹⁶ Od poslední části Giddensovy práce se osobně distancují, takový popis je neempatický a zastaralý. I tak mi to však přišlo nutné zmínit, jelikož tím lehce navazuje na již zmiňovanou Eysenckovu typologii temperamentu. Je tedy patrné, že lidé jsou individua a individuálně potřebují přistupovat i k potřebě bezpečí.

¹² BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 47-50. ISBN 978-80-7419-047-6.

¹³ LAING, R. D. *Self And Others*. 2nd edition. Penguin Books, 1990, s. 39. ISBN 9780140134674.

¹⁴ GIDDENS, Anthony. *Central Problems in Social Theory: Action, Structure, and Contradiction in Social Analysis*. University of California Press, 1979, s. 219. ISBN 9780520039759.

¹⁵ GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 14-20. ISBN 978-807-4190-353.

¹⁶ GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 85-91. ISBN 978-807-4190-353.

5 Bezpečí jako pocit

Mluvit o bezpečí jako pocitu není jednoduché, protože pro každého představuje něco jiného. Ani teoretici se zcela neshodnou, popisují bezpečí mnoha způsoby. Může to být situace, stav bytí, může to být praxe. Takové pocity jsou prožívány individuálně, liší se a proměňují. Projevují se různými způsoby. Bývají také snadno přenosné z jednoho člověka na druhého.

Intuitivně si však definuji dva různé pocity bezpečí, které se mohou vzájemně překrývat. První pocit definuje bezpečí jako nepřítomnost určité psychické vlastnosti, druhý jej definuje jako pozitivní psychologický jev.

Prvním bezpečím je absence strachu. Dalo by se tedy říct, že jde o jakousi nepřítomnost obav ze ztráty nabytého pocitu. Osoba necítí nebezpečí, ví, že jí nic nehrozí, ale zároveň to v ní nevyvolává žádné euforické ani příjemné pocity. Bezpečí ani nevyhledává záměrně a nebojí se, že jej ztratí. Druhá kategorie je afektivní a citová.

Bezpečí jako pozitivní jev popisuje mnoho teoretiků, většinou jako určitou důvěru ve svět, druhé lidi či zvířata, příjemný a barevný pocit. Může to být druh otevřenosti, který usnadňuje člověku poznat nové perspektivy a umožňuje se mu posouvat kupředu. Je to cosi, co nám dělá radost. Právě tato kategorie mě zajímá.

6 Vhled 2

Seznam situací, ve kterých jsem se v posledním týdnu cítila v bezpečí:

Když jsem včera večer šla na koncert do svého oblíbeného klubu a bylo tam spousta kamarádů.

Když jsem se šla na chvíli projít, a nakonec jsem chodila tři hodiny a viděla spoustu nových míst.

Když jsem usínala ve svém bytě, kde bydlím jen se svým psem.

Když jsem si uvědomila, že mí přátelé jsou šťastní.

Když jsem si nasadila sluchátka a začala tancovat.

Když jsem jela vlakem kolem osady Bezpráví.

Když jsem šla v noci ze Žižkova až na Letnou pěšky.

Když jsem jela na kole do Klecan a následujících pět dní jsem to zopakovala každý den.

Když jsem si opravila skříň.

Když jsem za jeden den stihla všechno, co jsem chtěla.

Když jsem otevřela textový editor s touto prací.

Když jsem zavřela textový editor s touto prací.

7 Podoby

Bezpečí má mnoho podob a většina těch, které v této diplomové práci popíšu, jsou nedílnou součástí mého života. Možná jde spíše o zamyšlení se nad prostředky, kterými lze bezpečí dosáhnout. Nebo to jsou jakési pocity, které s bezpečím úzce souvisejí. Mnoho z nich souvisí s moderním světem, antropocénem či feminismem.

Pokud bych měla charakterizovat obavy, které zažívá moderní společnost a současná generace, musela bych vyjmenovat celou řadu jevů, situací, a to v nejedné oblasti. Ať už jde o biologii, fyziku, technologii či společnost, každá z těchto oblastí vnímá obavy specifické. Tyto situace nejsou ničím novým v dějinách lidstva. V současné společnosti však nabývají nových rozměrů díky rozmanitosti podmínek, projevů a jejich důsledkům.

Nerozumím technologiím, nerozumím ani fyzice, budu se tedy zabývat spíše sociální a pociťovací oblastí. V té totiž realizujeme náš každodenní život, který podmiňuje uskutečňování našich potřeb a také aspirací. Stejně tak však vytváří úzkostné situace, které nás život ztěžují. Úzkost není výmysl, ani výdobytek 21. století. Dokonce ani výmluva. Je to komplexní fenomén, který se vztahuje k nejistotě.

Negativní důsledky globalizace se v poslední době dynamicky rozšířily ve společenském prostoru. A ten není schopen je zkrotit. Realita ukazuje, že řešení, kterými se snažíme je alespoň zmírnit, z velké části selhávají. To nepodporuje pocit stability a bezpečí, neusnadňuje to budování identifikace a ani vytváření důležitých sociálních vazeb.

Žitá skutečnost tak vyvolává obavy a úzkosti, které pociťují všechny sociální skupiny. Každodenní obavy se dotýkají vrstev z různého prostředí, a to je velmi kulturně rozmanité. V této souvislosti mě napadá několik otázek: ztotožňují se všichni plně s prostorem, v němž žijí? Cítí se být spoluvůrci okolní reality? Cítí se v bezpečí? Vědí, jaké kroky podniknout k tomu, aby se tak cítili?

Nerovnost či destabilizace sociálního fungování je projevem nedostatku znalostí a důvěry v člověka bez ohledu na etnickou a kulturní skupinu, kterou reprezentuje. Taková situace snižuje možnost interakce, která však určuje velice klíčový pocit bezpečí a stability. Uznání odlišnosti, projevy důvěry jsou základem budování společného prostoru. Takového, který můžeme označit za bezpečný.

Stavebním kamenem bezpečí je dialog. Vzhledem k tomu, že kulturní i národnostní diverzita je tak rozšířená, je dialog cesta vedoucí k toleranci a respektu. Dialog vedoucí k bezpečnému soužití však lze vést různými formami. Nejde pouze o setkání se a výměnu názorů, dialog

mohou lidé vést i společnou prací či uměleckou činností. Dialog může vést člověk s přírodou anebo může být veden úplně bez lidského zásahu.

8 Vhled 3

Tahle práce je dialogem na více úrovních. Skrze ni diskutují:

Anna, která jedná podle pocitů, intuitivně a ráda o věcech mluví jako o tvarech či barvách s Annou, která si kvůli bezpečí načetla hodně odborných knížek.

Anna, které je dvacet pět let s Annou, které táhne na patnáct.

Anna, která když se cítí unavená, jde si lehnout s Annou, která píše do brzkého rána, i když si říká, jestli tím neporušuje nějaká pravidla bezpečí, která si sama nastavila

Možná se trochu škádlí. Aby tahle práce obstála, jsou tady všechny. V hlavě si neustále opakují jednu větu:

Tohle je přece moje diplomová práce, tak proč by se měla obrátit proti mně?

Tohle je přece moje diplomová práce, tak proč by se měla obrátit proti mně?!

9 Budovat domov a bezpečný prostor

Pro lidi je bezpečí přirozený pocit, se kterým se dostáváme do kontaktu již v tom nejnižším věku. Bezpečí totiž cítíme již v prenatálním období. Děti v děloze dokážou vnímat řadu podnětů. Zřetelně slyší hlas své matky a umí vnímat i jiné zvuky. Dokonce již vědí, co se jim líbí a co se jim nelíbí. Pocity poté vyjadřují nadměrným pohybem či kopáním, ale i nevědomky, zrychlením srdečního tepu. Důležité však je, že se umí cítit v bezpečí a vědí, že jsou chráněné.¹⁷

Právě tato naše zkušenost, kterou si ani nepamätujeme, bývá mnohými psychology uváděna jako začátek naší obsese úkryty, hnízdy, domovy, které po zbytek života vyhledáváme. Chceme opět cítit ochranu před vším nebezpečným. A tak si stavíme úkryty, i ty symbolické, ve kterých se snažíme nalézt to, co pro nás dřív bylo samozřejmé.

Jedna z podob bezpečí je hodně abstraktní. Jde o pocit domova. Ne pro každého to musí být opravdový domov, může být i metaforický. Souvisí s dětstvím a dospíváním, v jehož průběhu navazujeme vztahy, jsme plni dojmů, ochutnáváme život. Pokud je naše přirozená potřeba tohle dělat dostatečně a příjemně uspokojena, dokážeme se cítit doma ve svém těle i ve své mysli. Tohle je doma, tohle je bezpečí. A to si můžeme nosit s sebou. Není špatně, že to nedokážeme vždy. Není špatně když to chvíli hledáme.

*„Dům-hnízdo nikdy není mladý. Trochu školometským způsobem by se dalo říci, že je přirozeným místem funkce obývání. Vracíme se do něj, sníme o tom, že se do něj vracíme, jako se pták vrací do hnízda, jako se jehně vrací do ovčína. Tento znak návratu poznamenává nekonečná snění, neboť lidské návraty se odehrávají ve velkém rytmu lidského života. V rytmu, který přesahuje roky a pomocí snu bojuje proti veškeré nepřítomnosti. Nad sblíženými obrazy hnízda a domu zvučí intimní složka věrnosti.“*¹⁸ Francouzský filozof Gaston Bachelard mluví o pocitu domova jako o abstraktnosti, ve které se však vše odehrává v jemných a prostých dotecích. Navracíme však nejen do něj, ale také do doby, kdy jsme jej poprvé zkoumali.

Ve věku dospívání se totiž učíme ohledávat hranice. Zjišťujeme, co je nebezpečné a bezpečné. Zkoumáme, jaké kroky můžeme učinit, abychom se nebezpečným věcem vyhnuli, případně zkusíme zjistit, zda nejdou prozkoumat bezpečným způsobem.

Bezpečí i pocit domova jsou abstraktní pojmy, které tedy souvisí s citlivostí jedince, s křehkostí a přemýšlivostí. Je těžké jim dát pravidla, je těžké vymezit jejich hranice. Tendence o vymezení takového místa jsou však v podobě prostoru, který bezpečí zaručuje.

V současné době se často setkáváme s pojmem bezpečný prostor neboli safe space. Je důležité si říci, že tento termín pochází z amerického aktivistického diskurzu, a to z 60. a 70.

¹⁷ PROCHÁZKOVÁ, Bára. *Co vnímají děti ještě před svým narozením?* RESPEKT [online]. [cit. 2023-08-02]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2011/14/tise-nekdo-nas-posloucha>

¹⁸ BACHELARD, Gaston. *Poetika prostoru*. Praha: Malvern, 2009, s. 112-113. ISBN 978-8086702-61-2.

let minulého století. Přesto, že již tehdy místa, kam by mohli svobodně chodit lidé všech sexuálních orientací, existovala, nebyla často fyzicky bezpečná, například policejní razie byly více než obvyklé. Koncept bezpečného prostoru nakonec vytvořilo ženské hnutí jako místo, kde je nejen možné být sám sebou, ale také „*kolektivně usilovat o vytvoření bezpečného pocitu pro všechny okolo*“.¹⁹

Bezpečný prostor však nesouvisí pouze s fyzickým, není to jen místo, kde se dá schovat před potenciálním násilím. Je to prostor, kde panuje svoboda vyjádření. Obyvatelé a návštěvníci takového místa mohou spojit síly a být jeden druhému oporou. Není tam tolerováno žádné diskriminační chování a ani již zmiňované násilí.

I takové prostory však mohou mít problémy. Rozlišování a vytváření bezpečných prostorů často vede k tomu, že jsou separatistické. Kdo je v místě vítán, je regulováno prostřednictvím identity. Mnohdy jsou tedy vyloučeny ti, kteří jsou spojeni s utlačovatelskými strukturami. Tyto prostory pak mají vytvářet pocit komunity a definovat identitu.²⁰ Může se to však zvrátit k úplnému opaku. Tvorba bezpečí na základě jedné identity bez výjimky povede k vyloučení identity druhé, a to mnohdy i v rámci jednoho jedince.

Je zajímavé se na tuto problematiku podívat z hlediska sociologických fenoménů, dichotomizace a univerzalizace. Dichotomizace určuje, že identita uvnitř bezpečného prostoru se stává binární se všemi identitami mimo něj. Tudíž v logice „my“ versus „oni“ jsou místa bezpečí vytvářena pouze pro skupinu s jednou identitou, a navíc ji staví proti identitě další. To vede k univerzalizaci. Všichni v bezpečném prostoru jsou nyní jeden typ osob a předpokládá se, že mezi nimi nejsou rozdíly. Komunita, která tam vzniká je postavená na falešné univerzálnosti. Všichni mimo bezpečný prostor jsou považováni za stejné osoby, a i lidé v bezpečném prostoru jsou homogenní.²¹ Je třeba tedy myslet na to, aby bezpečný prostor sám nepůsobil utlačovatelsky. Navíc, lidé uvnitř jsou stále individua, nejsou stejní. Mají různé nároky na samotný prostor, sebe samotné i své okolí. Mohou se ohledně něj cítit úplně jinak. Trochu odlišným, ale velice uplatňovaným přístupem je inkluzivní bezpečný prostor. Zatímco ty separační bývají obvykle více aktivistické a jsou založeny odporu a stejné identitě, inkluzivní bezpečný prostor je spojen spíše s pedagogickými účely či touhou se jednoduše cítit dobře.²²

Pojem bezpečný prostor se tak přenesl do současnosti a stal se široce používanou metaforou určitého pocitu. Při inkluzivním přístupu nikdo nikomu nezakazuje vstup, naopak všichni dohromady vytváří prostředí, kde se cítí dobře. Takový prostor však musí být kurátorovaný tak, aby v něm lidé neměli pocit, že nejsou slyšet. Jde o nějaký nevyslovený konsenzus o tom, jak se kdo má chovat. Bezpečný prostor je tedy místo, kde všichni pracují na

¹⁹ KENNEY, Moira. *Mapping Gay L.A.: The Intersection of Place and Politics*. Filadelfie: Temple University Press, 2001, s. 24. ISBN 9781566398848.

²⁰ THE ROESTONE COLLECTIVE. Safe Space: Towards a Reconceptualization. *Antipode*. 2014, 46(5), s. 1346-1355

²¹ tamtéž, s. 1355-1260

²² STENGEL, Barbara S. The Complex Case of Fear and Safe Space. *Studies in Philosophy and Education*. 2010, 29(6), s. 523-530.

tom, aby se tam cítili dobře. Je to místo, kde se jeden stará o druhého. Každý může kriticky reflektovat co se tam děje.

Jak jsem již řekla, co dělá prostor bezpečným, ať už separatistickým, nebo inkluzivním, do značné míry souvisí s tím, jak se v něm chováme a jak pro to konstituujeme pravidla. Musíme však mít na paměti, že záleží na prostředí. Bunkr, třída nebo domov mohou vyvolávat velmi odlišné pocity, a proto si můžeme vytvářet různá pravidla chování podle toho, kde se nacházíme. V tomto smyslu hraje ve stávání se bezpečím svou roli i samotný fyzický prostor, který bychom neměli opomíjet.

Bezpečné prostory ale neposkytují pouze metaforické či fyzické bezpečí a pohodlí, také paradoxně podporují podstupování rizika a experimentování. Safe space je tedy místem neustálého vyjednávání, kde se každý může cítit svobodně.²³ Lidé se v takovém prostoru méně bojí, jsou vyslyšeni, mohou být sami sebou.

Když mluvím o této práci jako o bezpečném prostoru, mám celou dobu na mysli vytvoření prostředí, kde se všichni cítí dobře. Já i čtenáři. Jde tedy o starost o všechny zúčastněné, ale nezapomínám ani na pocit svobody a experiment.

Cílem 21. století, ať už jde o uměleckou činnost či v pracovním kolektivu je podle mého budovat právě takové prostory. Místa experimentů, přátelství, důvěry. Pracovat na jakémkoliv projektu, ve kterém, i když třeba jen částečně, čerpáte z vlastní identity a zkušeností, může být ze své podstaty riskantní. Nikdo nemůže předvídat, které prvky překročí pomyslnou hranici rizika a stanou se pro nás či naše kolegy traumatizujícími. Proto si myslím, že přesně nedokážeme kodifikovat a definovat, jak správně vytvořit bezpečný prostor pro všechny zúčastněné. Pokud nahlédneme do oborů, které mají procesy založené na souhlasu, vidíme, že nikdy není zaručena celková bezpečnost. Jde spíš o vysvětlení rizik, které jsou v procesích přítomny a vyzvat všechny, aby si vybrali, zda jsou pro ně tato rizika přijatelná, či nikoliv. Nicméně i tak můžeme základním kamenem bezpečí, dialogem, domluvit a přijmout pravidla, které se stanou spolučiniteli naší spolupráce. Absolutní bezpečí nezaručí nikdo, zkusit vybudovat prostor, ve kterém se budeme komunitně cítit dobře, můžeme všichni.

Bezpečné prostory byly historicky tvořeny tak, aby přijímaly marginalizované či zranitelné skupiny. Říkám si, že pokud je pocit bezpečí konstruován vědomě, může nás přimět si uvědomit struktury, které jsme si kolem sebe vybuďovali. Bezpečné místo nám pak může pomoci si uvědomit naše postavení ve světě, který se skládá ze složitých vztahů, a dát nám příležitost si jeden takový svět vytvořit. V tom světě se pak můžeme starat o druhé.

²³ HUNTER, Mary Ann. Cultivating the art of safe space. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*. 2008, 13(1), s. 16.

10 Pečovat

Schopnost brát ohled na druhé a interagovat jsou hlavními ukazateli sociálního rozvoje člověka. Tyto dovednosti jsou potřebné pro život v harmonii s druhými lidmi, zvířaty, s přírodou i jevy kolem nás. Filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel se zamýšlel nad vývojem lidského já a sebeuvědomění, a zkušenost lidství podle něj vzniká tím, když jednu osobu za bytost uzná osoba druhá.²⁴

Podle brazilského pedagoga Paula Freireho je lidský život smysluplný jen prostřednictvím komunikace. Vytváří totiž důvěru mezi zúčastněnými stranami. Důležitost schopnosti komunikovat dokazuje Freire na vztahu mezi vychovatelem a vychovávaným. Například vzdělávání popisuje prostřednictvím dvou protichůdných linií. Těmi je opatrovnická a problematizující výchova. Opatrovnická výchova spočívá v pasivním přijímání informací. Tímto způsobem se nevytváří vůle být aktivním činitelem při změně světa. Nedává prostor pro skutečnou komunikaci, tvořivost a schopnost péče. Při problematizujícím vzdělávání se boří tradiční hranice mezi učitelem a žákem ve smyslu, že všichni rostou společně. Učitel i žák se učí v dialogickém vztahu. Dalo by se říct, že o sebe vzájemně pečují.²⁵

Freire věří v člověka vědomého, kreativního a schopného, který byl vzdělán na základě skutečného porozumění, a ne pouze na osvojení hotových znalostí. Povinností pedagoga je vytvářet podmínky, v nichž jde znalosti nalézt, a ne mu je pouze předávat.²⁶ Takový pedagog je tedy spíše zprostředkovatel. Tuto teorii pedagogiky zmiňuji, jelikož jsem většinu svého života zatím strávila ve školním prostředí, ve vztahu pedagog a student. A ne každé takové prostředí bylo bezpečné a solidární.

Ostatně solidarita je jedním ze základních termínů péče. Znamená umět se vžít do situace druhého a bojovat po jeho boku. Podle mého vyžaduje solidarita vidět druhý subjekt jako živý, a ne jako pouhou abstrakci. Skutečná solidarita však není teoretická. Je vyloženě praktická, je totiž nutné podniknout skutečné kroky, a nejen přihlížet. Nelze ji ani praktikovat skrytě.

Obecně je každý subjekt potřeba vnímat jako individuum. Jako někoho, kdo je stejně podstatný jako já sám. Freire to popisuje na lidech. Ve své knize *Pedagogika utlačovaných* mluví o potřebě lidí usilovat o něco, čemu říká *plnější lidskost*.²⁷ Vědomí člověka a jeho sebeobraz se vytváří v závislosti na tom, jak je vnímán společností a jinými lidmi. Utlačovaný či podřízený

²⁴ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Fenomenologie ducha*. Praha: Filosofia, 2019, s. 154. ISBN 978-807-0075-531.

²⁵ FREIRE, Paulo. *Pedagogy of the oppressed*. 30th anniversary edition. New York: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing, 2017, s. 75-78. ISBN 978-082-6412-768.

²⁶ tamtéž, s. 85-89, 99

²⁷ FREIRE, Paulo. *Pedagogy of the oppressed*. 30th anniversary edition. New York: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing, 2017, s. 64-69. ISBN 978-082-6412-768.

člověk je ten, jehož hodnota byla určena ostatními. On sám přijal sebeobraz podřadné bytosti. Nevnímá sám sebe jako někoho, kdo má vliv na společnost, ale jako někoho, kdo žije ve světě, který vytvářejí druzí. Plnější lidskost tady znamená uvědomění si vlastní důstojnosti a dějinnosti a přerůst z *bytosti pro druhé* do *bytosti pro sebe*.²⁸

Právo prožívat svou lidskost náleží každému. Vidět a připustit si lidskost druhé osoby je předpokladem k dosažení lidskosti vlastní. Freire popisuje solidaritu v podobě konkrétních akcí, jejichž cílem je změnit utlačování druhých a dosáhnout tak onoho pocitu.²⁹

Solidarita však není pouze tématem západní antropocentrické filozofie, která se soustředí převážně na správný vztah a interakce mezi lidmi. Ostatním aktérům dění na naší planetě často není věnována plná pozornost. Pravá solidarita podle mě zahrnuje zaručenou důstojnost a respekt každému. Být solidární znamená postavit se i za ty, kteří v očích některých nemají vůbec žádné postavení. Solidarita je zájem, bezpečí a péče.

Péčí konkrétně se zabývá poměrně mladá teorie etika péče. Vychází z toho, že lidé mnoho let svého života závisí na ostatních a vyžadují od druhých potřebnou péči. Každý člověk ji potřebuje, a to přinejmenším v dětství. Jedině tak se může správně vyvinout. Lidé ji však hledají a vyžadují celý život. Etika péče takovým věcem věnuje pozornost.³⁰

Morální teorie, které se zabývají podobnými tématy, obvykle odmítají některé, například egoistické pocity. Etika péče se však k této problematice staví trochu jinak – cení si schopností a emocí, které oné osobě pomohou rozhodnout se správně. Špatně totiž mnohdy mohou dopadnout i dobře míněné emoce, např. přehnané vcítění se do druhých.³¹ Člověk musí být solidární, nesmí však škodit.

Péče je zároveň praxí i hodnotou. Prakticky nám ukazuje, jak můžeme a proč bychom měli reagovat na potřeby druhých. Přispívá k udržení důvěry a vzájemné ohleduplnosti mezi všemi. Nejde pouze o sérii jednotlivých činů, je to praxe, která se v čase rozvíjí. Jejím stavebním kamenem je důvěra. Ta se buduje pomalu, krok za krokem. Je křehká a dokáže jí otřást jedna jediná událost. Aby se případně vybuodovala znovu, je potřeba opravdu velká dávka péče. „*Vztahy péče patří k nejdůležitějším osobním a společenským hodnotám.*“³²

Jedním z předpokladů pro dodržování práv a prosazování solidárního pečujícího chování je dostatečná sociální družnost lidí. I díky ní jsou ochotni se dohodnout na určitém schématu. Členové společnosti se o sebe musí vzájemně starat tak, aby byli schopni akceptovat jeden

²⁸ FREIRE, Paulo. *Pedagogy of the oppressed*. 30th anniversary edition. New York: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing, 2017, s. 79. ISBN 978-082-6412-768.

²⁹ tamtéž, s. 50-51, 92.

³⁰ HELD, Virginia. *Etika péče: osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, 2015. Základní filosofické texty, s. 23. ISBN 978-807-0074-473.

³¹ tamtéž, s. 24.

³² HELD, Virginia. *Etika péče: osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, 2015. Základní filosofické texty, s. 80. ISBN 978-807-0074-473.

druhého jako plnohodnotné členy stejné společnosti. Aby právní systém mohl být funkční, je potřeba si uvědomit, že platí i pro ostatní a chrání i jejich práva.³³

Etika péče je tedy určitý vztahový přístup k morálce, který se od klasických přístupů liší oceněním empatie a emocí. Ačkoliv má normativní důsledky, má také ontologický význam. A i když se tato oblast posunula ke komplexnějším úvahám, stále si zachovává spíše mezilidskou konotaci. Péče je skutečně prožívána na osobní úrovni, neznamena to však, že nemůže přesahovat lidi. A i když je často zkoumána a popisována na lidech, je to druhová aktivita, která zahrnuje vše, co děláme pro udržení našeho světa, abychom v něm mohli žít co nejlépe. Tento svět zahrnuje naše těla, naše já a prostředí, ve kterém se všichni snažíme propojit do komplexní a života udržující sítě.

Otázkou zůstává, proč je etika péče potřebná a relevantní pro život na této planetě. Virginia Held tvrdí, že *„stejně jako vidíme nedostatky vztahů v rámci domácnosti, můžeme je vidět i ve světě za hranicemi domácnosti, a proto je třeba začít uvažovat o tom, jak reorganizovat společnost, aby byla otevřenější pro péči a aby se nepokračovalo v marginalizaci péče. Můžeme vidět nejen to, že každá společenská oblast vyžaduje transformaci ve světle hodnot péče, ale že by ji vyžadovaly i vztahy mezi těmito oblastmi, neboť kdybychom vzali péči vážně, dostala by se do centra naší pozornosti a stala by se společenskou prioritou. Namísto společnosti ovládané konfliktem v mezích zákona a zaměřené výhradně na ekonomický zisk bychom měli společnost, která svůj nejdůležitější úkol spatřuje v prospívání dětí a rozvoji pečujících vztahů, a to nejenom v osobních kontextech.“*³⁴

Edmund Pincoffs v knize *Quandries and Virtues* podává seznam dvoust set dvaceti jedné kvality a vlastnosti osoby, které se považují za kladné a záporné. Ty dobré vlastnosti jsou podle něj hlavně: laskavost, zájem o druhé, statečnost, upřímnost. Péče v tomto výčtu nefiguruje, stejně jako ohleduplnost a soucitnost. Zvláštní je, že péče není zmíněna ani v seznamu, který předkládá Alasdair MacIntyre v knize *Ztráta ctnosti* a James Wallace v knize *Virtues and Vices*.³⁵ Jako bychom na ni zapomínali.

I umělecká tvorba má etickou sílu a je součástí péče. Může pečovat o druhé, můžeme ji použít jako prostředek péče o sebe. Pečovat o sebe znamená věnovat si zvláštní pozornost. Péče o sebe sama je etickým způsobem života, který rozvíjí schopnosti i určitou svobodu. Právě ze vztahu péče k sobě se vytváří možnosti péče o druhé. Je tedy na jednotlivci, aby praktiky pěstoval.

³³ HELD, Virginia. *Etika péče: osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, 2015. Základní filosofické texty, s. 230. ISBN 978-807-0074-473.

³⁴ tamtéž, s. 38.

³⁵ tamtéž, s. 83-84.

11 Vhled 4

Je potřeba naředit hutný text.

Nádech.

Výdech.

12 Všímat si a zpomalovat

Jedním z důvodů, proč se bezpečím zabývám, je globální krize. Ta není pouze ekonomická, je také sociální a enviromentální. Vzhledem ke svým rozsáhlým ničivým dopadům má však jednu výhodu. Poskytuje nezbytný prostor a okamžik pro změnu společnosti, kterou nahradí takovou, v níž je možný vznik udržitelného životního stylu s filozofií úcty k přírodě a životu v něm.

Britský profesor Timothy Morton v knize *Ekobytí* přirovnává společenskou situaci k ekologické posttraumatické stresové poruše.³⁶ Traumatizovaný jedinec se skrze sny snaží vrátit do okamžiku předtím, než se ono trauma přihodilo. Důvod je prostý. Když víte, že trauma přijde, nepociťujete tak intenzivní strach, jako když přijde neočekávaně.³⁷

Podle Mortona se tak neustále vracíme do onoho snu. Vypadá to, jako bychom čekali na správná data, podle kterých pak změníme svůj život. To se však nestane, jelikož uvažujeme tak, abychom odpovídající reakci zabránili. Nacházíme se v nelehké a matoucí situaci plné traumatických událostí – globálního oteplování a hromadného vymírání druhů. Netušíme, jak s tím dále žít.³⁸ Předstíráme, že se nic nestalo. Děláme, že o ničem nevíme. Globální situace ale není v pořádku.

Ona patologie, tedy vznik symptomů, třeba i obranných, je v jistém smyslu bezpečnostním ventilem organismu. Tlumí bolest, nutí náš systém fungovat dál.³⁹ Zmiňovaným návratem před prožitě trauma se snažíme dostat do bezpečné zóny.

Pro mě je bezpečí odpovědí a smyslem nadcházejícího života. Chci jej nalézt – u sebe doma, venku, v krajině, v životě. Možná je to nějaký můj způsob, jak se s traumatem vyrovnat.

Myslím si totiž, že již nyní bychom měli ctít budoucí generace a cítit zodpovědnost za to, že zdědí svět, na kterém nyní žijeme my. Potřebujeme udržitelnou etiku, která bude hnací silou rozvoje naší civilizace, bude respektovat naši planetu, v němž hory, řeky a jezera, moře, pouště, lesy a džungle, kdysi věčný led, zvířata, rostliny a lidské bytosti, které je obývají, již nebudou tolik podléhat zájmům trhu.

Doposud se řešení pro posun směrem k udržitelnému rozvoji však zaměřovala spíše na technologie, přičemž se zapomínalo na potřebu kulturní proměny. Ta může také ovlivnit náš životní styl, jednání a způsob poznávání či učení.

Říkám si, že i estetické zážitky mohou inspirovat veřejnost k jinému uvažování o vztahu k sobě navzájem a přírodním systémům. Tento zážitek pak může mít mnohem větší dopad na její pohled na svět než informace z vědeckých dat.

³⁶ MORTON, Timothy. *Ekobytí*. Praha: ArtMap, 2023, s. 24. ISBN 978-80-908560-0-4.

³⁷ tamtéž, s. 25.

³⁸ tamtéž, s. 26.

³⁹ LEVINE, Peter A. *Probouzení tygra: léčení traumatu: vrozená schopnost transformovat zdrcující zážitky*. Praha: Maitrea, 2011, s. 124. ISBN 978-80-87249-21-5.

Abychom se posunuli směrem k udržitelnosti, je nutné brát realitu jako celek. Je totiž komplexní a holistická. Udržitelná řešení tedy vyžadují propojení různých aspektů, jako jsou ekonomické a sociální procesy, využívání technologií, postupy a tradice jednotlivých kultur. Vědecká řešení udržitelnosti mají svá omezení, protože se nedokážou vypořádat s vnímáním a symbolickými významy každé kultury, jelikož jejich prioritou je racionalita.

Podle průzkumu věří 86 % Čechů, že změna klimatu ovlivní svět.⁴⁰ Dost příjemně mě to překvapilo, čekala jsem mnohem menší číslo. Důvodem, proč klimatický skepticismus za poslední roky klesl, je asi skutečnost, že dopady klimatických změn jsou stále více viditelné. Silná sucha přiměla masy lidí hledat nová místa k životu, na mnoha místech se prosazují nové živočišné a rostlinné druhy.

Se změnou klimatu souvisí celá řada opatření v oblasti využívání životního prostředí. Je to složitá síť, ve které se mnohdy střetávají mocenské politické boje, ziskové motivy firem i individuální pohodlí. Klimatické změny jsou stále více spojovány s otázkami sociální spravedlnosti. Podle novinářky Naomi Klein svět a lidé mohou přežít pouze, když zásadně změní strukturu svého bytí: opustí neoliberální ideály a vytvoří společnost na spravedlivém a rovném základě, kde jsou respektovány přírodní zdroje, zboží není vyráběno pouze pro zisk a všem lidem je zaručen život na této planetě.⁴¹

Jedním z klíčů k bezpečí v udržitelnosti je uvědomit si životní cyklus všech výrobků, které denně používáme. Každý předmět, kterého se člověk dotkne, je vyroben z určitých surovin. Ty někdo jiný odebral z přírody a tvaroval je až k finálnímu výsledku.

Změna klimatu tak není oddělitelná od jiných agend, jako je racionální využívání přírodních zdrojů či nakládání s odpady. Celkově tak lze klimatickou krizi považovat za příležitost ke změně celého světa tak, aby byl šetrný k životnímu prostředí, spravedlivý a zdravý.

Důležitý je však také důraz na komunitu, lokálnost a sounáležitost. Zkušenost jakéhosi sousedství nám často uniká. Právě to dle mého názoru může budovat pocit bezpečí. Proto si myslím, že i umělecká činnost, happeningy či komunitní akce mohou znovu ztělesnit takovou zkušenost, a k tomu nově definovat to, co si pod termínem představujeme.

I když se vynakládá úsilí do zmenšení klimatických změn, faktem zůstává, že svět se přesto dramaticky změní. Když tedy mluvím o této problematice, musím nutně uvažovat o tom, jak se vyrovnat s důsledky, které nevyhnutelně přijdou. Vnímám jako úkol všech lidských

⁴⁰ KRAWIECOVÁ, Nela, Michal KAŠPÁREK, Kristína ZÁKOPČANOVÁ a Toy Box. *Rozdělení klimatem: Češi se nejvíc bojí sucha a migrace. Stále ale doufají, že jim se změny vyhnou*. IROZHLAS – spolehlivé zprávy [online]. [cit. 2023-08-20]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/zmena-klimatu-sucho-migrace-vyzkum-rozdeleni-svobodou-datova-zurnalistika-cesky_2105120534_nkr

⁴¹ KLEIN, Naomi. *This Changes Everything*. Londýn: Penguin Books, 2014, s. 30-35. ISBN 1846145066.

bytostí, které na této planetě chtějí žít i nadále, se nejen snažit zmírnit otřesy ve společnosti i přírodě, ale také se připravit na změny. My, lidé, jsme totiž tvůrci toho všeho, přitom tady nežijeme sami.

Vnímat změny kolem nás je důležitou součástí tvůrčí a autorské práce, proto beru jako samozřejmost aplikovat principy udržitelnosti v tvůrčím procesu. Konkrétně divadlo se dá ekologicky dělat různými způsoby. Koncepty enviromentálního divadla mohou působit současně v různých rovinách představení. Mohou to být šetrné postupy v oblasti scénografie nebo třeba pořádání zájezdů. Může jít o témata v dramatických textech, ale i vazby a vztahy mezi lidmi, kteří jsou do představení zapojeni, mezi představením a společností či mezi představením a okolním ne-lidským prostředím.

Životní prostředí není pojem abstraktní, ale fyzický. Je to místní mikrokosmos, se kterým jsou spojeny všechny organické i neorganické prvky, jako jsou lidé, zvířata, rostliny, budovy i počasí. Ekologii lze chápat i jako tvorbu širších a plnějších vztahů.

Abychom mohli takové vztahy budovat, musíme se odpoutat od antropocentrického pohledu na svět. Přijde mi, že úkolem tvůrčí práce v 21. století je spíše představit svět v celé jeho diverzitě, nikoliv jen posilovat humanismus. Může to být osahávání si přírody, navázání vztahů s materiálem, ale i s jinými obyvateli planety. Může jít o i nezasahování do již navázaných vztahů. Aktivismus ale není nutně o činech, ale také o rozvíjení způsobu myšlení.

Jednou ze zajímavých teorií, která je na poli ekologie a umění v poslední době hojně citována je objektově orientovaná ontologie. Jde o mladý, kulturně-filozofický směr, jehož počátky sahají do 90. let 20. století. Podle jednoho z prvních představitelů, filozofa Grahama Harmana, vyrostla objektově orientovaná ontologie na krizi pravdy, jejíž chápání bylo potřeba přeformulovat. Harman tvrdí, že pravda již nemůže být pouhé odvolávání se na garanty pravdivosti, tj. objektivní ověřitelnost a poznání, ale návrat ke skutečnosti, kterou tvoří objekty, jež jsou na člověku zcela nezávislé.⁴²

Po několik posledních století totiž ovládalo vědu i filozofii antropocentrické myšlení, které však vedlo k závislosti objektů na lidské vnímání. V momentě, kdy se objekty analyzují a stávají se jen souborem vlastností, mizí jejich individualita. Objektově orientovaná ontologie se tedy snaží o emancipaci těchto objektů. Nenutí lidi je lépe pochopit, ba naopak, chce zaujmout větší odstup a pozorovat je z distance.

Graham Harman zdůrazňuje, že to, jak formulujeme skutečnost je vždy bude od opravdové skutečnosti lišit. Měli bychom se k ní tedy dostat nepřímo.⁴³

⁴² HARMAN, Graham. *Object-Oriented Ontology: A New Theory of Everything*. Londýn: Penguin Books, 2018, s. 6. ISBN 9780241269152.

⁴³ tamtéž, s. 7.

Jedním z důležitých zástupců objektově orientované ontologie je britský profesor Timothy Morton, jehož úvahy však získávají navíc ekokritický rozměr. Jeho *temná ekologie* představuje situaci, kdy návrat k čisté a idylické přírodě již není možný a krize v nás vzbuzuje temnotu, úzkost a depresi. Tato realita, která nám více a více násilně zasahuje do sféry prožívání, dává vzniknout několika důsledkům: vyvolává další imaginaci, která se dá prakticky využít v umělecké praxi a na druhé straně posouvá debatu o ochraně nelidských aktérů.

Já, mí přátelé, kolegové tvůrci, lidé na druhém konci světa i myslitelé současné doby jsme totiž již unaveni tím, že je veškerá kauzalita přisuzována lidem. Francouzský sociolog Bruno Latour podobný jev pojmenoval „black-box“. Funguje to na podobném principu jako v divadle, v obrovské černé díře se rozpouštějí a mizí různí důležití aktéři.⁴⁴

Našla jsem jednoduchý, ale zajímavý příklad, na kterém se snadno dá problematika black-boxu vysvětlit. Když pečeme domácí chléb, zdůrazňujeme, že jde o ruční, domácí výrobek. Recept je však tajný a originální. Tím, že takto zdůrazňujeme jedinečnost onoho chleba, zdůrazňujeme i sebe a svou roli zároveň. Nicméně my nejsme jediní aktéři tohoto pečení. Recept pravděpodobně od někoho pochází a suroviny taktéž. To však nic nemění na příběhu, v němž jsme jedinými hrdiny my.⁴⁵

Pečení chleba ale není vůbec jednoduchá záležitost a jakmile vstoupíme do kuchyně, zjistíme, že třeba kynuté těsto nejsme schopni zpracovat sami. Musí s námi někdo spolupracovat, u zmiňovaného chleba je to například droždí. Bruno Latour mluví o tzv. mimolidských činitelích, ve kterých nejprve musíme vzbudit zájem, aby s námi chtěli spolupracovat.⁴⁶ U droždí jde třeba o optimální podmínky, které musíme dodržet. Když splníme jeho požadavky, dáme kvasnicím pocit bezpečí, chuť se rozmnožovat a my si poté budeme moci pochutnat na pečeném chlebu.

Ústředním motivem objektově orientované ontologie jsou tzv. hyperobjekty, což jsou úkazy rozprostřené v čase i prostoru. Může to být právě proces kynutí těsta, může to být i klimatická krize nebo teorie relativity. Podle Mortona jsme si těchto hyperobjektů začali všímat až v poslední době, přitom dlouhodobě uplatňují svůj vliv na podobu biosféry. Naše reakce na tyto úkazy musí být rychlá a není možné je jen neustále analyzovat.⁴⁷

Objektově orientovaná ontologie není teorie ve smyslu přehledu či vypracování filozofické koncepce. Jde o rozpoznávání interakcí mezi tím, co již existuje a objekty nového typu. Timothy Morton však také hledá nový jazyk, který bude adekvátní k vyjádření stavu, v němž se momentálně nacházíme. Pečlivě vybírá slova.

⁴⁴ LATOUR, Bruno. *On Technical Meditation*. Common Knowledge. 1994, 3(2), s. 36.

⁴⁵ MARZEC, Andrzej. „Jesteśmy połączonym z sobą światem” – Timothy Morton i widmo innej wspólnoty. *Teksty drugie*. 2018, 28(2), s. 89.

⁴⁶ LATOUR, Bruno. *On Technical Meditation*. Common Knowledge. 1994, 3(2), s. 33.

⁴⁷ MORTON, Timothy. *Ekobyť*. Praha: ArtMap, 2023, s. 32. ISBN 978-80-908560-0-4.

Hyperobjekty nejsou pouhými výtvyry lidského myšlení. Nejsou to ideje, ale skutečnosti, které jsou na lidech naprosto nezávislé. Činí život v 21. století velice zvláštním a nebezpečným. Hyperobjekty nevznikají, spíše vnikají do našeho kolektivního vědomí. Diskuze o nich je s naší existencí ve světě nevyhnutelně spojená, jelikož žijeme v neustálém pocitu nejistoty a strachu ze zániku.⁴⁸

Co však pro Mortona znamená implementace objektivně orientované ontologie do umělecké akce? Vzdálenost, která nás prozatím oddělovala od objektů je podle Mortona pouhým ideologickým konstruktem, který nás má chránit před jejich blízkostí. Onou blízkostí se nemyslí pouhé soužití či dotyk, ale spíše takové propletení. Hyperobjekty prostupují veřejným prostorem, našimi domovy, ale také těly. Viskóznost těchto objektů je skutečná, ne imaginární. Čím déle se hyperobjektům snažíme porozumět, tím více zjišťujeme, že k nim jsme přilepeni. Jsou námi.⁴⁹

To, co jako společnost děláme a vytváříme, hyperobjekty ovlivňuje. Není to tak, že pouze samovolně vyplňují prostor. Svým způsobem jsou ale nepřítomné, znemožňují přímý přístup k nim samým. Podle Mortona je potřeba realitu vnímat jako nerozdělenou na hranice "tady" a "tam" ve smyslu vakua, ve kterém se každý z nás vznáší odděleně.⁵⁰ Realita je spíše proces stírání hranic, rozsáhlá síť propojení, kterou však neumíme plně vnímat.

Hyperobjekty samy o sobě v nás ovšem taktéž vzbuzují nejistotu. Nejsme totiž schopni přesně určit jejich začátek či konec. Lidská přítomnost totiž s existencí objektů není totožná. Když se díváme na nějaký z předmětů, můžeme vidět jeho minulost. Současně také vnímáme, že bude i nějaká budoucnost. Jaká? To netušíme. „Když se díváme na ropu, díváme se na minulost.“⁵¹ Má na mysli molekuly uhlovodíků, které se po miliony let vůbec nezměnily a stále ve své fosilní podobě přetrvávají. A budou existovat i po nás, přestože nevíme, jak bude svět vypadat. Přesto však Morton mluví o tom, že hyperobjekty nebudou trvat navždy, jednou zmizí. My však nedokážeme pochopit ani zjistit kdy a jak.⁵² Když se setkáme s něčím, co se vymyká našim schopnostem racionalizace, pociťujeme nebezpečí.

Lidé mají tendenci myslet si, že jen živé bytosti mohou navazovat vztahy. Ty tu však byly dávno před námi. Hyperobjekty tvoří celý systém, dalo by se říct síť.⁵³ Jejím prostřednictvím jsou schopny spolu interagovat. Tyto interakce můžeme vnímat i my, například vítr slyšíme tím, že šumí stromy. Morton takové vztahy označuje jako *sousedství*.⁵⁴

Srozumitelný popis hyperobjektů je nemožný, a to i dle Mortona. Výše zmíněné jsou spíš pokusy o jakýsi převod do jazyka, který je blízký lidem. Okusit koexistenci člověka

⁴⁸ MORTON, Timothy. *Ekobytí*. Praha: ArtMap, 2023, s. 117. ISBN 978-80-908560-0-4.

⁴⁹ tamtéž.

⁵⁰ MORTON, Timothy. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. University of Minnesota Press, 2013, s. 42. ISBN 9780816689231.

⁵¹ tamtéž, s. 58.

⁵² tamtéž, s. 60.

⁵³ tamtéž, s. 83.

⁵⁴ tamtéž, s. 89.

a hyperobjektu jde pomocí šoku, ekologického traumatu. To nás nevyhnutelně vyvede z rovnováhy a mnohdy s sebou nese fázi těžkého vytěsnění. Úlohou hyperobjektu však není jen donutit lidi zamyslet se, to dělá třeba zrovna to enviromentální umění. Spíše jde o uvědomění si situace a přivyknutí si. A pokud umělecká činnost, která pracuje s principem hyperobjektu, dokáže zmírnit hrůzu, která v nás pramenní, je to jen dobře.

Další rovinou, která souvisí s klimatickou krizí a dalšími hyperobjekty je tzv. nerůst. Jde o jedno z nejvíce skloňovaných slov posledních několika let. Vzbuzuje emoce, vášnivé diskuze na internetu i naživo. Nedávno na jeho téma proběhla konference v Evropském parlamentu.

Petr Koubský pro Deník N napsal, že popsat, o co vlastně jde, je velice obtížné. Zjednodušená definice však zní takto: „*Nerůstové hnutí chce odstranit jak bezprostřední riziko prohlubující se klimatické krize, tak minulé a současné nespravedlnosti našeho politického a hospodářského systému.*“⁵⁵

Nerůst je tedy myšlenka o budování společnosti na základě udržitelnosti, inkluze a péče, nikoliv pouhého zisku a nekonečného růstu. Takové hodnoty jdou navíc ruku v ruce s odmítáním patriarchálních paradigmat. Nerůst se prolíná s enviromentalismem i etikou péče. Hnutí nerůstu se snaží iniciovat přechod z globalizovaného růstu a na jeho místě vybudovat lokalizovanou ekonomiku, která bude založená na obnovitelných zdrojích energie, vhodných technologiích a rovnostářství. Chce přetvořit kulturu tak, aby podporovala i nematerialistické formy blahobytu.

Kořeny nerůstu zapustil francouzský ekonom Serge Latouche, který mluvil o tom, že paradigmatem růstu se neřídí pouze ekonomika, ale celá naše společnost. Diskurz růstu totiž určuje obecné smýšlení většiny společnosti, náš život je na něm závislý.⁵⁶ Nerůst však rozšiřuje enviromentální agendu do různých koutů dění. Nejde tedy jen o alternativní ekonomický koncept, ale spíše o zásadní kritiku bytí v západní společnosti.

Nejde však o synonymum stagnace. Americký ekonom Herman Daly rozlišuje slova růst a rozvoj takto: „*Pokud něco roste, fyzicky se to zvětšuje, akumuluje to materiál*“, zatímco „*když se něco rozvíjí, zlepšuje se to v kvalitativním smyslu*“.⁵⁷ Formy rozvoje, které podporují společenský blahobyt nejsou protikladem nerůstu, ale spíše jsou v jeho rámci podporovány. Neznamena to tedy, že se máme zastavit a nevytvářet nic.

Dominantní formy kultury, ekonomiky a politiky nás totiž zdaleka nevyzývají k tomu, abychom skončili s co největší spotřebou. Dokud nebude existovat kultura, která dobrovolně přijme nerůst za svůj a začne jej pořádně propagovat, nebude tato nová forma života ve

⁵⁵ KOUBSKÝ, Petr. *Může nerůst zachránit planetu, nebo je to nebezpečná utopie? A jaké máme jako civilizace alternativy? Odpovídáme.* Deník N [online]. 2023 [cit. 2023-08-02]. Dostupné z: <https://denikn.cz/1177592/muze-nerust-zachranit-planetu-nebo-je-to-nebezpecna-utopie-a-jake-mame-jako-civilizace-alternativy-odpovidame/>

⁵⁶ FRAŇKOVÁ, Eva. *Směr konkrétní utopie: O knize Malé pojednání o poklidném nerůstu.* A2 – neklid na kulturní frontě [online]. 2013 [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2013/3/smer-konkretni-utopie>

⁵⁷ MARCHESE, David. *This Pioneering Economist Says Our Obsession With Growth Must End.* *The New York Times* [online]. 2022 [cit. 2023-08-20]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/interactive/2022/07/18/magazine/herman-daly-interview.html>

společnosti žádoucí. Myšlenka nerůstu však i tak čelí kritice ze strany politiků i akademiků, kteří vnímají pojem udržitelný rozvoj jako oxymóron.⁵⁸

V naší společnosti je však více než nutné vytvářet podhoubí pro to, aby byla více spravedlivou a udržitelnou. Navíc nerůst nemusí nutně představovat radikální transformaci ze dne na den a konec života tak, jak jej známe. Můžeme si z něj vzít pouze určité prvky, které můžeme aplikovat do všech oblastí našeho života. Nenáleží mi právo navrhnout vize postrůstové kultury, i já sama však mohu vzít kulturní hodnoty nerůstu jako výchozí bod, od něhož se dá zahájit široká diskuze a formulovat nový rámec kulturní produkce.

⁵⁸ KOTHARI, Ashish, Federico DEMARIA a Alberto ACOSTA. Buen Vivir, Degrowth and Ecological Swaraj: Alternatives to sustainable development and the Green Economy. *Development*. 2014, (57), s. 362.

13 Dívat se okolo

Různé podoby bezpečí můžeme vnímat i okolo sebe v prostoru. Filozof Martin Heidegger v eseji *Stavění, bydlení, myšlení* píše, že prostor není měřen místem, ale pocitem každého z nás.⁵⁹ Prostor, který obýváme, vnímáme určitým způsobem. Ono vnímání určuje naši vlastní identitu.

Prostor je opředen mnohými teoriemi v průběhu času. Může být chápán jako nádoba světa, která je pevně daná. Tento pohled je však v současnosti brán za zastaralý a v sociálních i přírodních vědách je přijímáno, že ohraničený prostor je konstituován společensky. Často je prostor považován za statický, zatímco čas je vyjádřen protikladem, a tedy dynamikou a pohybem. Při přemýšlení o změně si představujeme společnost, která se lineárně pohybuje v čase a tím k té změně dochází. Spíš bychom však měli uvažovat o časoprostoru jako o konceptu, který ukazuje naprostou neoddělitelnost těchto kategorií.⁶⁰ Prostor je tvořen vztahy, stejně jako čas.

Místo je podle filozofa Edwarda S. Caseyho „nejzákladnější formou ztělesněné zkušenosti – říší mocného spojení sebe sama, prostoru a času.“⁶¹ Přebírá vlastnosti svých obyvatel, odráží je ve své vlastní konstituci. Existuje, ale také se děje.

V mé hlavě tato místa či prostory dělím na dvě kategorie. První je hodně o lidech. O životě ve městě, na vesnici či jiném sídle z pohledu člověka – jiný pohled totiž nedokážu poskytnout, jelikož jej neznám a za nikoho dalšího mluvit nechci. Druhá kategorie je více abstraktní, pocitová.

Dalo by se říct, že první druh bezpečí je ryze praktický, i když s tím čistě pocitovým také souvisí. Praktické bezpečí zaštiťuje architektura a urbanismus tak, aby nám v prostoru bylo dobře. Tuto otázku řeší kvalitním urbanistickým řešením. Bezpečí v prostoru, v místě či městě, je koncept, který se však neobjevuje v debatách jen posledních několik let. Naopak, objevoval se již ve 12. století. Dějiny městského plánování by se daly popsat jako pokus o zvládnutí strachu.⁶² Urbanistická implementace bezpečí se však začal více řešit až v nedávné minulosti. Rozvíjely se různé principy, ať už zahradní město, které mělo stírat rozdíly mezi bohatými a chudými, či funkcionalistické plánování, které kladlo důraz na zdraví a denní světlo.

⁵⁹ HEIDEGGER, Martin. *Basic Writings from Being and Time (1927) to The Task of Thinking (1964)*. 2nd edition. Routledge, 1993, s. 356. ISBN 9780415101615.

⁶⁰ JONES, M. Phase space: geography, relational thinking, and beyond. *Progress in Human Geography*. 2009, 33(4), s. 487–506.

⁶¹ CASEY, Edward S., FELD, Steven a Keith H. BASSO, ed. *Senses of Place*. School for Advanced Research Press, 1996, s. 9. ISBN 9780933452954.

⁶² SANDERCOCK, Leonie. *Cosmopolis II: Mongrel Cities of the 21st Century*. 2nd edition. Continuum, 2003, s. 108. ISBN 0826464637.

Tzv. živé město, jak jej pojmenovala Jane Jacobs zase zahrnovalo vyšší míru diverzity a pestrosti a kladlo důraz na enviromentální témata.⁶³ Všechny tyto principy nastavovaly diskurz bezpečí v debatách o městském plánování.

Člověkem vytvořený prostor, ačkoliv nemusí nutně působit nehostinně, nikdy není neutrální půdou. Navíc je silně definován svými hranicemi. Každé vytvořené místo má jasně zřetelné hranice, která jej oddělují od jiných míst. Na druhou stranu však vnímání charakteru místa ovlivňuje jeho otevřenost či uzavřenost – čím viditelnější jsou hranice, tím uzavřeněji místo působí.

Taková ulice je na jednu stranu zcela otevřená všem typům veřejnosti, i tak ji ale lze vnímat jako velmi uzavřené místo. Navíc je uzavřena v architektonickém a urbanistickém kontextu. Může však otevřít pole možností. Potřeba veřejného prostoru jako místa, které poskytuje ochranu, bezpečí, pohodlí i potěšení, je naprosto zásadní. Dříve lidé budovali veřejný prostor z prostého důvodu – museli jej využívat, neměli na výběr. Nedbali však na jeho kvalitu. V současnosti se však používání takového prostoru stává více předmětem volby, je tedy nezbytné o něj pečovat, nechceme přece ta města zabít. Bezpečné a zdravé sídlo chce téměř každý, ne každý se však dokáže pro něj něčeho vzdát, například automobilu.⁶⁴ Ochrana je tedy jedním z nejdůležitějších témat při urbanistickém plánování veřejného prostoru. Chce odstranit určitou nejistotu, kterou lidé v prostoru cítí. Ta se může týkat čehokoliv, temných prostranství a uliček, ale i pocitu, že dostatečně neznám komunitu kolem sebe.

Pojem bezpečí se však historicky proměnil, a tak v dnešním světě nese různé významy, které jsou utvářeny příslušnými kulturními a společenskými podmínkami. Bylo by tedy krátkozraké chápat bezpečí jen jako odstranění nejistoty. Bezpečí by se mělo budovat od začátku, neměl by to být jen prostředek k odstranění něčeho již vybudovaného.

Způsobů, kterými udělat prostor bezpečným, je mnoho. Důležitým prvkem každého sídla jsou například parky a městské zahrady, které slouží k odpočinku a rekreaci. Jsou městskými plícemi, tj. přirozeným filtrem vzduchu. I malé množství zeleně může mít pozitivní vliv na náladu a fungování lidí, a to bez ohledu na zeměpisnou šířku. Je také nutné být více inkluzivní. Segregace a vyloučení jsou jedním z největších rizikových faktorů pro bezpečí ve městech. Při rozvoji jednotlivých čtvrtí je proto brát ohled na integraci. Ulice by měly být přístupné pro pěší a dobře osvětlené, metro bezbariérové. Shromažďovací prostory by se měly více otevřít, aby dýchaly.⁶⁵ Nebezpečím v městském prostředí může být pocit ztracenosti. Vytvořením prostředí, s nímž lze snadno navázat vztah, může v člověku zvýšit pocit bezpečí.⁶⁶

⁶³ JACOBS, Jane. *Smrt a život amerických velkoměst. 2.*, aktualiz. a dopl. vyd. MOX NOX, 2013, s. 5-23. ISBN 978-80-905064-4-2.

⁶⁴ GEHL, Jan, KRATOCHVÍL, Petr, ed. *Architektura a veřejný prostor texty o moderní a současné architektuře IV*. Praha: Zlatý řez, o.s., 2012, s. 140-143. ISBN 978-80-903826-4-0.

⁶⁵ RO, Christine. *How to design safer cities for women*. BBC Worklife [online]. 2021 [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/worklife/article/20210409-how-to-design-safer-cities-for-women>

⁶⁶ NORBERG-SCHULZ, Christian, ed. *The Phenomenon of Place*. In: LARICE, Michael a Elizabeth MACDONALD. *The Urban Design Reader*. 2nd edition. Routledge, 2012, s. 19-20. ISBN 9780203094235.

Jako žena však cítím ještě jednu věc. Je možné nejen budovat města, která jsou inkluzivní, ale také zpochybnit zakořeněné sociální normy o ženách a jejich roli ve městě a transformovat sociální vztahy ve městě. V návaznosti na to je tedy nezbytné, aby se potřeby každodenního života, bezpečnost, komfort, pohodlí a dostupnost měst staly nedílnou součástí urbanistického designu.

Města, vesnice či jakákoliv sídla jsou prostory utvářeny příliš úzkým okruhem zainteresovaných. V rámci městského plánování by však měly dostat hlas i jinak podrepräsentované skupiny. Stěžejní metodou konceptu férově sdíleného města je totiž participace.⁶⁷ Zapojení do městské kultury by nám nejen pomohlo ovlivnit místo, ve kterém žijeme. Společná práce s ostatními také vytváří pocit sounáležitosti.

Druhá kategorie bezpečí je více pocitová. Možná trochu navazuje na pocit domova, který jsem popsala o několik desítek řádků nahoře, souvisí však také s prostorem.

Gaston Bachelard píše, že žijeme v prostoru, který je plný fantasmát: „*prostor našeho prvotního vnímání, prostor našich snů a našich vášní v sobě uchovávají kvality, které jako by mu byly niterně vlastní; je tu světlý, éterický, průhledný prostor, nebo zase prostor temný, drsný, nepřehledný; prostor výšek, vrcholků, nebo naopak prostor nížinatý, třeba bahnitý; nebo zase prostor, který se vznáší jako tryskající voda, nebo prostor, který je zpevněný, ztuhlý, jako kámen nebo krystal.*“⁶⁸

Přijde mi, že Bachelard popisuje něco, co by se dalo označit za *genia loci*. *Genius loci* je koncept založený na estetice, který používali již staří Římané. Původně toto sousloví znamenalo jistého ochranného ducha místa, ale v moderní mluvě spíše zachycuje atmosféru, která na místě panuje.

Myslím, že skutečnost, že se snažíme zachytit ducha místa a charakterizujeme jej jako něco dobrého či špatného, nám říká, jak důležité je pro nás místa zažít. Mluvit v souvislosti s místem o duchu také vypovídá o tom, že cítíme, i když možná ne racionálně, ale spíše podvědomě, že místa jsou něčím víc než pouhým prostředím bez života. Až překvapivě často totiž nalézám podobnosti ve zkušenostech lidí z různých míst.

Genius loci je celkový zážitek z místa, který zahrnuje nejen různé smyslové vjemy, ale také historickou a kolektivní paměť. To, co se na místě odehrálo před desítkami let nebo dokonce staletími, je stále cítit. Důležité jsou i jiné smysly než zrak. Nezbytnou součástí místa mohou být vůně či zvuky. Prostorové struktury, jako je architektura, jsou nejen viděny, ale také vnímány.

⁶⁷ BRŮHOVÁ, Klára. Město pro všechny. Veřejný prostor by měl být férový. Heroine.cz [online]. 2021 [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <https://www.heroine.cz/zena-a-svet/4519-mesto-pro-vsechny-verejny-prostor-by-mel-byt-ferovy>

⁶⁸ FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Vyd. 2. V Praze: Herrmann, 2003, s. 74. ISBN 80-239-2454-0.

Ztotožnění se s místem dodává pocit bezpečí. Prožívání identity místa posiluje i identitu vlastní. Nicméně i tak je pro mě bezpečí v diskuzi o prostoru zatím nejhůře uchopitelné a vysvětlitelné. Ale já jej vnímám jako pocit, který mám v prostoru, možná právě i bez vysvětlení. Norberg-Schulz mluví o krajině našeho dětství, kterou si nosíme všude s sebou a cítíme ji na místech, která se zdají povědomá.⁶⁹ Tato krajina dětství je možná to bezpečí, o kterém mluvím. Nemusí nutně souviset s prožitým dětstvím, ale spíš s nějakou hezkou vzpomínkou ze života. Takové místo, ke kterému jsem silně připoutána, jde se mnou, i když jdu úplně jiným směrem. Stalo se svým způsobem mou trvalou součástí. Vzpomínky, nálada, pocit, které ve mně vyvolává, se dá snadno vybavit – můžu takové místo prožívat znovu a znovu, i když v něm fyzicky nejsem přítomna. V tomto smyslu je to tedy mnohem více než jen jakási geografická poloha. A také to asi nedokážu úplně popsat slovy. Možná se to tak hezky uzavírá do kruhu s pocitem domova, který mi tohle silně připomíná. Také to může být náš malý vnitřní pocitový safe-space.

⁶⁹ NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Academy Editions, 1980, s. 21. ISBN 0856707007.

14 Vhled 5

Mám ráda knížku *Neviditelná města* od Itala Calvina. Popisuje bezpečí, město, prostor i genia loci mnohem lépe než já. Tato povídka se mi dnes líbí nejvíc:

„Chtějí-li obyvatelé Ersilie znázornit vztahy, jež určují život ve městě, natahují mezi domy od rohu k rohu vlákna, bílá, černá, šedivá nebo černobílá, podle toho, označují-li příbuzenské, obchodní, úřední nebo společenské vztahy. Když už je vláken tolik, že se mezi nimi nedá projít, obyvatelé odejdou: domy se rozmontují, zůstanou jen vlákna a sloupy, které je podpírají.

Ze svahu hory, kde se utábořili s celým vybavením, se pak uprchlíci z Ersilie dívají na spleť napjatých vláken a sloupů, která se zvedá nad planinou. Tohle je ještě město Ersilia, oni zatím nejsou nic.

Potom postaví novou Ersilii jinde. Utkají z vláken zase podobnou spleť, chtěli by však, aby byla složitější a zároveň uspořádanější než ta předešlá. Potom ji opustí a přestěhují se i s domy ještě dál.

Tak se při cestování po území Ersilie setkáš s troskami opuštěných měst, kde nejsou zdi, které nemají trvání, ani kosti mrtvých, které rozkutálí vítr: zůstaly jen pavučiny složitých vztahů, které hledají svou podobu.“⁷⁰

Projektuji si do ní místa, lidi, věci. Zajímalo by mě, o čem doopravdy je. Ráda bych také věděla, proč obyvatelé Ersilie neustále utíkají. Jako by se báli utkaných vztahů. Jako by se báli reality. Řekl jim někdy někdo o eskapismu?

Mně ano. Použila to nejmenovaná režisérka, která hostovala ve výuce na DAMU. Když jsem se zmínila, že se zabývám bezpečím, řekla cynicky: „*To vaše bezpečí, to je takový eskapismus, co?*“ Nevěděla jsem, co říct, a tak jsem se jen pousmála. Je eskapismus špatný? Je moje bezpečí pouze imaginární? Je mi z té situace zle.

⁷⁰ CALVINO, Italo. *Neviditelná města*. Třetí vydání v českém jazyce (v Dokořán druhé). Praha: Dokořán, 2017, s. 62. ISBN 978-80-7363-832-0.

15 Krajky a vrtačky

Krajky a vrtačky je bezpečí, na kterém jsem aktivně pracovala téměř celý uplynulý rok. Je to inscenace, která se ovšem špatně zařazuje do jakékoliv kolonky. Jedná se totiž o princip divadelní *únikové hry*, i když ani to není úplně pravda. Hraje se pro malé množství diváků, nejlépe jen sedm či osm. Diváci přijdou do místnosti, kde je nachystáno několik batohů, ve kterých jsou sbalené všechny věci, ze kterých se inscenace skládá. Pomocí různých návodů, které jsou schovány v ruksacích si hledají cestu příběhem a snaží se jednotlivě či spoluprací ohledávat poskytnutý materiál.

Kdybych v této práci používala podkapitoly, následující bych pojmenovala *Důležitost Anny*. Inscenaci jsem totiž nedělala sama. Spolupracovala jsem na ní se svou spolužačkou Annou Dobiášovou. Je pro mě velice důležité to zmínit nejen z toho důvodu, že v následujícím textu budu často používat množné číslo, ale hlavně kvůli spolupráci samotné.

Nějak si nedokážu rozpomenout na části inscenace, které bychom vymyslely odděleně. Vlastně to vůbec nerozděluji. Myslím totiž, že jsme se po celou dobu zkoušení obě snažily zachytit ten stejný pocit a vložit jej do inscenace společně. A když jsme se nějakou chvíli nedokázaly posunout, bylo fajn tam být právě s Aňou, protože dbala na vytvoření atmosféry, ve které je radost fungovat. Možná je to nějaká forma poděkování, které jsem už ale určitě řekla nahlas právě jí. Ale přijde mi důležité to zmínit i tady, protože prostředí, které jsme si vytvořily v průběhu tvorby je klíčovým elementem *Krajek a vrtaček*. Je to tam hodně znát.

Inscenací se tedy provází účastníci sami. Začínají s vybalováním věcí, které mají nachystané v batůžcích. Ze sbalených záclon si stavějí vlastní skryš, ve které potom hospodaří s dalšími věcmi, které v batohách našli a dozvídají se informace o ženské komunitě a jednotlivých postavách v ní. Inscenace je pomalá, moc se u ní nemluví a může pokaždé skončit jinak. Některá skupina si uvaří čaj, některá skupina si zahraje domino. Některá skupina jen sedí a relaxuje. Není to však tak, že by inscenaci chyběla vnitřní dramaturgie. Je postavená tím způsobem, že si samotní diváci určují, jak ji pojmu a jak si svět *Krajek a vrtaček* vystaví.

Herecká nepřítomnost také umožňuje vznik vzájemné přítomnosti příchozích. Sdílená přítomnost je podle mě nejzřetelnější, když se objeví z okamžiku na okamžik, ze dne na den či z roku na rok. Diváci jsou spolu, bez ohledu na to, jak vyčerpávají, tiché a pomalé to bytí někdy je. Nejsou to tedy jen diváci. Jsou to návštěvníci, obyvatelé i pozorovatelé.

Psát o tomto projektu a celkově o tvorbě či cestě k ní pro mě není snadné. Mám pocit, že si mnohem víc dávám pozor na slova, která používám. Například říct, že je naše inscenace jemná, je pro mě těžké, jelikož v každodenní konverzaci mají lidé tendenci toto slovo používat různými

způsoby. Co by to tedy znamenalo? Mohlo by to znamenat, že návštěvníci našeho divadelního prostoru pracovali s jemným materiálem. Anebo jsme my při tvorbě pracovaly s určitou jemností a lehkostí. Nebo to vůbec nesouvisí s materiálem, ale je to prostě jen pocit. Těch by ostatně bylo hodně, kdybych je měla jen tak vyjmenovat. Krajky a vrtačky jsou nejen jemné, ale i křehké, drsné, melancholické, zasazené do minulosti, zasazené do přítomnosti, nezasazené nikam konkrétně, o materiálech, o objektech, o příběhu, tiché i hlučné, rodinné, s tajemstvím, jsou úkrytem, cestou, rozhodnutím, vlastním světem. A mnohem víc, alespoň pro mě.

Je to představení snové a trochu tajemné, hezky voní. Když si na něj vzpomenu, svým způsobem pro mě lítá či pluje. Možná je to dáno těmi krajkami. Ostatně i ta jemnost a křehkost je možná daná krajkami. Zároveň, i když o tom teď píšu tak trochu pateticky, jsme se celou dobu snažily tam mít co nejméně patosu. Nešlo nám o velké emoce a gesta, vše jsme stavěly na pocitech, které jsou nám oběma dobře známé. Na pocitech, které existují a samy jsme si je zažily.

Celou dobu mluvím o určité atmosféře, o pocitech, na kterých jsme stavěly. Sama však stále nedokážu přijít na to, proč právě určitý pocit je pro mě tím bezpečím a důvodem, proč vlastně píšu tuto práci. Bezpečí přitom dosti souvisí s atmosférou. Ta není prchavá, klade důraz na trvalost a nerychlé bytí v situaci. Nejde tak pouze o jeden jediný okamžik vnímání, naopak, je kontinuální. Je to však stále dost abstraktní pojem, jelikož je neviditelná a lidé ji často popisují na základě své intuice, která je definována jejich vlastním vnímáním.

Inspirací pro vytvoření inscenace nám byl řád bekyní, což bylo hnutí v katolické církvi, jehož členky však neskládaly řeholní slib. Mohly tedy kdykoliv odejít. Důvody k příchodu do tzv. bekináže byly různé, mohly to být neprovdané ženy, chudé ženy nebo takové, které netoužily po běžném životě. Vytvářely komunitu, ve které společně žily, pracovaly a pomáhaly lidem z blízkého města či vesnice.

Právě komunitnost a společná práce jsou hlavní linií inscenace. Velkou roli však hraje také hledání svého místa uvnitř komunity a vzpomínání na život mimo. Krajky a vrtačky je, řekla bych, tedy velmi citlivé, křehké představení. Nevím, jestli bych neměla použít označení femininní, rozhodně však ne stereotypním způsobem. Vnímám v něm ale určité principy ženskosti, hlavně proto, že postavy v něm jsou ženy.

Tyto ženy v naší krajkové bekináži zastávají práce všeho druhu a zvládají je skvěle. Jsou to ale také lidské bytosti, které jednoduše jemné, citlivé a křehké bývají. Mám je moc ráda.

Inscenace má svou hlavní hrdinku. Tou je dívka blíže nespecifikovaného věku či vzhledu. Není to ale rozhodně dítě, nicméně není jí víc než třicet. Já si do ní vždy trochu projektovala samu sebe. Je bystrá a touží po změně. Jako malá si stavěla na zahradě úkryt z látek, do kterých se schovávala. Touha nalézt v dospělém životě opravdový úkryt ji zavedla právě do bekináže.

Tento odchod svými slovy zaznamenává v nejdůležitějším textu celé inscenace – na dlouhém a tenkém pruhu baneroviny, který připomíná krejčovský metr, je napsáno:

„Odejít, opustit, zmizet. Přemýšlela jsem nad těmi slovy už delší dobu, ale s plynoucím časem čím dál častěji. Jednou jsem pak něco zaslechla o komunitě žen, které žijí pospolu a pomáhají těm, kteří to potřebují. Jejich společenstvím jsou prý takové oázy klidu v rušných městech. Budují si je svépomocí a zastávají zde všechnu práci úplně samy. Jsou nezávislé na tlaku, požadavcích, předsudcích i penězích okolního světa.

Se svým životem jsem nebyla vyloženě nespokojena, ale něco takového vzbudilo moji zvědavost a já se konečně rozhodla k odchodu. Mimo jiné proto, že jsem nechtěla skončit jako má matka. Proto, že jsem nevěděla, co mě doma čeká. Ale i proto, že jsem nevěděla, co mě může čekat někde jinde.

Příchod sem nebyl nijak zvláštní, spíš mě překvapilo, jak normálně jsem se mezi ostatními cítila a že příchod někoho nového ostatní nijak nevytrhává z jejich každodenní činnosti. Jako bych ani nepřišla.

Některé z místních žen tu jsou již dlouho. Další určitě přijde za pár týdnů. Některá zemře, jiná odejde. Nevím, jestli existuje vzorec, do kterého bych je zařadila. Každá z nás je jiná, každá má své důvody k životu právě tady. Některé před něčím či někým utekly, zažily věci, z kterých je mi úzko. Některé naopak jen nezažily nic, co by je drželo tam, odkud přišly.

Každá z nás tu má něco jiného na starosti. Já ráda pracuji na zahradě a šiju. Přesívám oblečení z různých druhů látek a dávám jej potřebným. Práce s látkami mi připomíná skryše, které jsem dřív stavěla. Byly to pro mě taky takové oázy klidu. Často na ně myslím, když si to tady snažím zamilovat a zabydlet.

Po práci se vždy scházíme u stolu. Jakmile se všichni posadí, zahrada utichne, hluk náradí zmizí. K ptačímu stolu se snese rodinka vrabců, jako by je to ticho přivolalo. Hluk naší činnosti nahradí jejich veselé štěbetání. Právě tyto momenty mi pomáhají si zvyknout, zabydlet se.

Zabydlení je jen pocit. Není to tolik o rozložení nábytku. I přesto jsme si vytvořila poličku, kam dávám, co mi přijde pod ruku. Do kapsáře si uklízím své nejmilejší věci. Dělá si meduňkový čaj, který to tady vždycky rozvoní. Snažím se cítit dobře nejen ve svém malém pokoji, ale i v práci a komunitě. Jde to překvapivě snadno.

Nejdůležitější je pro mě právě vědomí, že tvoříme něco společně, i když každá vlastním tempem a způsobem. Nemusíme se nutně všechny zapojovat do každé činnosti, někdy jen stačí být spolu a nedělat nic. Uklidit, srovnat věci, uvařit čaj a dát si čas.“

Tento text, který se schovává ve staré krabičce na klíček, je předáván na pásce z ruky do ruky a vytváří tak ústřední moment Krajek a vrtaček. Návštěvníkům inscenace je tím rozkryt a uveden do kontextu svět, ve kterém se už nějakou dobu nacházejí.

Jedním z témat, které se line celou inscenací, i když možná velmi nenápadně, je nenucenost. I proto možná k nalezení smyslu veškerého chaosu, který přichází na začátku, dochází až když se všichni návštěvníci zklidní a společně si přečtou text na kusu baneroviny. Velkou otázkou totiž pro nás bylo, jak dostat diváka do pozice, kdy se sám aktivně zajímá o dění, ale zároveň z něj může trochu odstoupit, když se na to necítí. Pracovaly jsme s různými vrstvami informací, textů, objektů a materiálů tak, aby si všichni diváci dokázali najít své místo, kde mohou odkrývat ukrytá tajemství a cítili se dobře. Zároveň si myslím, že inscenace funguje i tím způsobem, že ne každý divák si musí nutně prohlédnout každý objekt nebo být u každé aktivity, která v krajkové bekináži probíhá.

Samotné hnutí bekyní bylo prvotně náboženské, nicméně dalo by se o něm mluvit i jako o sociálním experimentu. Umožnila jej situace ve státech jižního Nizozemska ve 13. století. Tato místa byla velmi urbanizovaná, lidé volně putovali do měst za prací a současně církevní dohled nebyl silný. Tyto dispozice daly vzniknout svobodnému místu, kde se ženy sdružovaly do volných komunit. V Nizozemí vznikaly domy, kde ženy žily pospolu anebo ženské dvory neboli bekináže. Takové seskupení domků.

Bekyně neskládaly řeholní slib, nicméně žily částečně podobným životem jako řeholnice, vzájemně se podporovaly ve zbožnosti. Nebyly však svázány žádnými pevnými pravidly. Mohly přijít a svobodně odejít z komunity, mohly pracovat. Nejčastěji se živily textilnictvím. Notnou část svého života však zasvětily skutkům milosrdenství, šily oblečení pro děti z blízkého města, ošetřovaly nemocné či vedly školy pro další dívky.⁷¹

Důležitý princip bekyňství byl opak klerické struktury církve, a tedy spíše horizontální a partnerský model spolupráce. Ve pak 14. století zlatý věk bekyňství skončil. Přežilo téměř pouze ve své domovské, nizozemské oblasti. Hlavně proto, že mělo podporu mezi církevními i světskými vládci, kteří v něm viděli potenciál. Nicméně již nebylo tak svobodné jako dřív. Bekyně byly výrazně více uzavřené ve svých bekinážích a byly podřízené klerickému dohledu. Bekyňství přežilo různé politické i náboženské otřesy, ale kolem 20. století postupně skončilo.⁷²

Důležitým vtiskem bekyní do kulturní krajiny byly a jsou jejich obydlí, tzv. bekináže, dochované v mnoha nizozemských i belgických městech. Někdy jsou bekináže celým městečkem ukrytém ve větším městě. Někdy to jsou tiché dvory, které připomínají klášter. Ve své době bývaly vcelku naplněné, mívaly až dva tisíce obyvatel, rozšířily se až do Francie a Svaté říše římské.⁷³

⁷¹ PUTNA, Martin C. *Mystika domu se zahrádkou. Z kulturních dějin bekyňství*. In: PORETE, Markéta. *Zrcadlo prostých duší*. Praha: Malvern, 2013, s. 310-311. ISBN 978-80-87580-67-7.

⁷² PUTNA, Martin C. *Mystika domu se zahrádkou. Z kulturních dějin bekyňství*. In: PORETE, Markéta. *Zrcadlo prostých duší*. Praha: Malvern, 2013, s. 313-315. ISBN 978-80-87580-67-7.

⁷³ tamtéž, s. 311.

Zajímavým fenoménem je také tzv. bekyňství mimo bekyňství. V období vrcholného středověku a raného novověku začaly ženy z různých regionů a epoch následovat bekyňské tradice, a to i přesto, že se k ní oficiálně nehlásily. Ženy žily dobrovolně ve skromnosti, a i když neodmítaly církve, vystupovaly vůči ní sebevědomě a svobodně.⁷⁴

Myslím, že inscenační představa bekináže a celkové komunity je vcelku romantizovaná, stavěly jsme ji však na těchto reáliích. Naše bekináž stojí poblíž města, architektonicky je však objektem sama o sobě. Komunita žen v ní je malá, je však víceméně soběstačná. V mé hlavě je bekináž také klidnou oázou, stejně jako v hlavě protagonistky.

Jedna z forem bezpečí, se kterou jsme pracovaly, je úkryt, bunkr, útočiště naší hlavní hrdinky, ale i návštěvníků představení. Jde o scénografické řešení velké části inscenace, ale zároveň metaforické ztělesnění pocitu bezpečí. Vychází z úkrytů, které si hlavní hrdinka stavěla jako malá na zahradě. Pro ni představuje útočiště, místo, kde může být sama a ani trochu jí to nevadí, naopak. Stejný pocit pak hledá ve svém novém příbytku v bekináži.

Pod pojmem útočiště si nejčastěji představíme místo, může to však být i věc nebo osoba, ke které se uchylujeme v nouzi či v neštěstí.⁷⁵ Etymologicky se základ slova odvíjí od slovesa *utéci*, což znamená rychle se odněkud vzdálit, většinou od někoho či něčeho. Zajímavé je se podívat na výrazy cizích jazyků. Anglický a francouzský výraz *refuge* můžeme přeložit do češtiny také jako ostrůvek či útulek. Další anglický výraz *sanctuary* zase značí posvátné místo, svatyni či svatostánek. Vzhledem k tématu inscenace mi přišlo zajímavé zmínit hlavně tu poslední variantu.

Úkryt a útočiště byly také první výrazy, se kterými jsem si v prvotní fázi tvorby inscenaci spojovala. Chtěla jsem, aby to bylo místo, ve které by bylo dobře i mně samotné. Místo, ve kterém si mohu sednout a klidně vyprávět. Třeba něco mystického, ale bez kouzel. V tvorbě inscenace a přemýšlení o ní mi také hodně pomohla představa každodenního života ve společném domě. Ten dům nestál na žádném konkrétním místě, prostě jen někde byl. A já byla v něm.

Stěžejní oporou Krajek a vrtaček jsou různé druhy materiálu, ať už to je přímo krajka, dřevo, papír, různé další typy látek, sklo, hliník. Objekty, které se v inscenaci objevují, jsou velmi staré, poděděné, rodinné. Pro naše postavy mají velkou hodnotu. Jsou v nich ukryty vzpomínky, bolesti i zážitky. Na pomoc jsem si vzala věci, které mě obklopovaly doma, ty mně ukázaly, jaké artefakty by měl obsahovat tento imaginární svět, aby se pro jeho obyvatele stal opravdovým domovem.

⁷⁴ tamtéž, s. 318

⁷⁵ Útočiště. *Dobrý slovník* [online]. [cit. 2023-08-21]. Dostupné z: <http://www.dobryslovník.cz/cestina?útočiště>

V Krajkách a vrtačkách funguje kontrastní svět, jak už napovídá název. Vedle světlých látek existují lehce zrelé plechové hrnečky, usušená meduňka je zabalená v jedné kapse s kladívkem. Z ne tak hezkých batohů se vytahují hezky složené krajkové záclony. Precizní, světlý a lehký svět se setkává s mírně špinavým, starým a technickým.

Zvláštním aktérem celého představení je pro mě vrtačka. Plní funkci pomocníka při konstrukci poličky, kterou si návštěvníci zútulňují postavený krajkový úkryt, zároveň představuje určitou dílenskou zdatnost některých žen v bekináži. Je to jediná věc celé inscenace, která k nabití potřebuje elektřinu. Mám ráda, když inscenace něco narušuje, rozbíjí.

16 Vhled 6

Dalším vhladem rozbiji i tuto diplomovou práci. Vtiskla jsem se do ní již dostatečně, přesto tu je ještě tolik věcí, které bych ráda zmínila.

Třeba zrovna teď jsem si uvědomila, že mým bezpečím jsou lidé s oranžovou aurou. Tak říkám osobám, které mi dělají radost. Svítí a mým životem tak trochu skáčou. Někteří lidé zase více plují a s nimi i světle modrá. I ty mám ráda. Je to asi již zřejmé, ale barvy jsou pro mě důležitým prostředkem vyjádření. Když jsem pracovala v nočním klubu Ankali, vše tam bylo červené. Teď již červenou nemohu vnímat jinak.

Poslední řádky mi ještě vystačí na přílohu zcela zbytečného seznamu. Tedy seznamu několika knih, které vlastním a v této práci jsem je necitovala. Přesto jejich přítomnost různými způsoby cítím. Tady jsou:

I-ťing, Kniha proměn – v překladu Oldřicha Krále

Neil Gaiman: Hvězdý prach

David Abram, Derrick Jensen, Andreas Weber, Hildegarda Kurt, Freya Mathews a Jiří

Zemánek: Vše kolem mě jako já, žije, cítí

Durga Chew-Bose: Too Much and Not the Mood

Donna Haraway: When Species Meet

Richard Brautigan: Potrat – *mimochoodem, Richard Brautigan své první básně rozdával na ulici natištěné na pylících obsahujících semena rostlin. Cítíte to bezpečí?*

Patti Smith: Sběrání vlny

Giorgos Kallis: Na obranu nerůstu

Tom Comitta: The Nature Book

Katarína Hladeková, Vojtěch Pecka a kol.: Neúplný atlas regenerace

Loučím se pasáží z poslední jmenované knihy. Trochu závidím, že jsem takový text nenapsala já. Hezky mi to tady uzavře. Posledních pár vět. Bylo mi v této diplomové práci příjemně.

Neúplný atlas regenerace, kapitola Imaginace, napsala Nikola Benčová:

„Jakmile na něco pomyslím, velmi snadno se to určitými způsoby zhmotňuje ve skutečnosti. Na otázky přicházejí odpovědi a svět je jako zrcadlo pro moje nitro.

Občas se stane, že bych se tam ráda ani nepodívala, čeká mě pohled na pyšného, nechutného a nenasytého člověka, který nemá hranice.

Když ale vytrvám, začíná se v zrcadle blýskat i člověk jemnější, střídmy, rozvážný, který sám na sebe a své potřeby myslí včas a nepodráží sám sobě nohy.

Vidí a miluje sebe v budoucnosti, a proto si umí něco odepřít. S každým činem, kdy si něco odepře a zachová se správně, na jeho těle vyroste malý lístek. Jindy zase kvítek. Postupně jich dobrými činy přibývá a občas se objeví i dlouhá liána.

Časem se do jím stvořeného pralesa vrátí zvířata.

Nejdříve jen ta neviditelná. Potom i hmyz a bezobratlí. Všechny měkké podoby těl zvířecího světa. Pak začnou pomalu přibývat i mihule. Časem přijdou zvědavé ryby. Obojživelníci a plazi na sebe nenechají dlouho čekat.

A než se člověk naděje, létají v něm opět nádherní ptáci, malincí hýlové a sýkorky i mošští orli a jestřábi. Potom už je jen krůček k tomu, aby se uvnitř objevili i všichni ti jeleni, zubři, kosatky, antilopy, sloni, losi s jejich jemností a rozložitým paroží, pakoně, tygři, rysi, medvědi, vlci, lvi i sněžné pumy.

Když se tato plachá zvířata postupně začnou navracet stále častěji dovnitř člověka, začne jeho tělo zevnitř porůstat jemnou kožešinkou (jakou mají například broskve, meruňky nebo tulení mláďata). Jakmile je jí dost porostlé celé nitro, začne přerůstat člověku přes hlavu a ten z ní má nakonec celý oblek ušitý na míru své vlastní kůži.

Tato kožešinka je jemná, hřeje ho u srdce a vyzařuje světlo. Pak se mohou řeky navrátit zpět do svých míst a oceány přestanou být bílé. Vzduch se vyčistí a vítr bude lidem opět příjemný. Rozvoní se nad souší i nad oceánem.

A zvířata se do světa začnou navracet i mimo tělo člověka.⁷⁶

⁷⁶ HLÁDEKOVÁ, Katarína a kol., PECKA, Vojtěch, ed. *Neúplný atlas regenerace*. UTOPIA libri, 2022, s. 48-49. ISBN 978-80-908192-3-8.

Závěr

Na začátku jsem měla strach. Trochu paradoxní vzhledem k tématu diplomové práce. Bála jsem se, že nebude fungovat. Bála jsem se, že neobstojí. Že neobstojím já jako autorka. Dlouho jsem totiž hledala jazyk, kterým bych vyjádřila všechny své polohy, tu zcela odbornou, zcela neodbornou i ty někde mezi tím.

Takový jazyk neexistuje, došlo mi. Nikdy nebude jednotný, a tak jsem se s tímto zjištěním vydala ohledávat téma, které je samo o sobě velmi křehké. Z různých pohledů na psaní i na jazyk se však brzy vyklubala výhoda, neustále zmiňované bezpečí jsem si mohla osahat opravdu ze všech stran. Mohla jsem všechno, a to se mi líbilo.

Tohle bylo přece cílem. Sesbírat pocity, poznámky, ucelit poznatky a ilustrovat na nich různé přístupy k onomu bezpečí. Práci jsem rozdělila do několika kapitol a schválně nepoužívala podkapitoly, abych text ještě více nerozštěpovala. Prošla jsem bezpečí z psychologického, sociologického i pociťového hlediska. Psala jsem o domově, péči, solidaritě, prostoru, ekologii i nerůstu. Zamyslela jsem se nad svým absolventským představením Krajky a vrtačky. Za pomocí osobních vhlédů jsem práci nařídila tak, aby byla lépe stravitelná pro mě i pro čtenáře. Zaznamenala jsem tedy oblasti, formy a pocity bezpečí, které mi v danou chvíli připadaly klíčové.

Vytvořila jsem text, ke kterému se kdykoliv ráda vrátím. Text, u kterého jsem se dozvěděla spoustu nových věcí. Donutil mě přečíst si dlouho odkládané knihy, najít nové zdroje, více přemýšlet, koncentrovat se, naslouchat i tvořit. Práci jsem psala ráda. To je, myslím, nejdůležitějším naplněním této cesty.

Seznam použitých zdrojů

Odborná literatura

BACHELARD, Gaston. *Poetika prostoru*. Praha: Malvern, 2009. ISBN 978-8086702-61-2.

BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7419-047-6.

CALVINO, Italo. *Neviditelná města*. Třetí vydání v českém jazyce (v Dokořán druhé). Praha: Dokořán, 2017. ISBN 978-80-7363-832-0.

CASEY, Edward S., FELD, Steven a Keith H. BASSO, ed. *Senses of Place. School for Advanced Research Press*, 1996. ISBN 9780933452954.

FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Vyd. 2. V Praze: Herrmann, 2003. ISBN 80-239-2454-0.

FREIRE, Paulo. *Pedagogy of the oppressed*. 30th anniversary edition. New York: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing, 2017. ISBN 978-082-6412-768.

GEHL, Jan, KRATOCHVÍL, Petr, ed. *Architektura a veřejný prostor texty o moderní a současné architektuře IV*. Praha: Zlatý řez, o.s., 2012. ISBN 978-80-903826-4-0.

GIDDENS, Anthony. *Central Problems in Social Theory: Action, Structure, and Contradiction in Social Analysis*. University of California Press, 1979. ISBN 9780520039759.

GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. ISBN 978-807-4190-353.

GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-858-5091-5.

HARMAN, Graham. *Object-Oriented Ontology: A New Theory of Everything*. Londýn: Penguin Books, 2018. ISBN 9780241269152.

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Fenomenologie ducha*. Praha: Filosofia, 2019. ISBN 978-807-0075-531.

HEIDEGGER, Martin. *Basic Writings from Being and Time (1927) to The Task of Thinking (1964)*. 2nd edition. Routledge, 1993. ISBN 9780415101615.

HELD, Virginia. *Etika péče: osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, 2015. Základní filosofické texty. ISBN 978-807-0074-473.

HLÁDEKOVÁ, Katarína a kol., PECKA, Vojtěch, ed. *Neúplný atlas regenerace*. UTOPIA libri, 2022. ISBN 978-80-908192-3-8.

HUNTER, Mary Ann. *Cultivating the art of safe space*. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*. 2008, 13(1).

JACOBS, Jane. *Smrt a život amerických velkoměst*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. MOX NOX, 2013. ISBN 978-80-905064-4-2.

JONES, M. *Phase space: geography, relational thinking, and beyond*. *Progress in Human Geography*. 2009, 33(4).

KENNEY, Moira. *Mapping Gay L.A.: The Intersection of Place and Politics*. Filadelfie: Temple University Press, 2001. ISBN 9781566398848.

KLEIN, Naomi. *This Changes Everything*. Londýn: Penguin Books, 2014. ISBN 1846145066.

KOTHARI, Ashish, Federico DEMARIA a Alberto ACOSTA. *Buen Vivir, Degrowth and Ecological Swaraj: Alternatives to sustainable development and the Green Economy*. *Development*. 2014, (57).

LAING, R. D. *Self And Others*. 2nd edition. Penguin Books, 1990. ISBN 9780140134674.

LATOUR, Bruno. *On Technical Meditation*. *Common Knowledge*. 1994, 3(2).

LEVINE, Peter A. *Probouzení tygra: léčení traumatu: vrozená schopnost transformovat zdrcující zážitky*. Praha: Maitrea, 2011. ISBN 978-80-87249-21-5.

LUND, Katrin Anna a Margaret WILLSON, ed. *Slipping into Landscape*. In: LUND, Katrin Anna a Karl BENEDIKTSSON. *Conversations With Landscape*. Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2010. ISBN 9781409401865.

MARZEC, Andrzej. „Jesteśmy połączonym z sobą światem” – Timothy Morton i widmo innej wspólnoty. *Teksty drugie*. 2018, 28(2).

MERLEAU-PONTY, Maurice. *Fenomenologie vnímání*. Praha: OIKOYMENH, 2013, Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-485-5.

MORTON, Timothy. *Ekobyť*. Praha: ArtMap, 2023. ISBN 978-80-908560-0-4.

MORTON, Timothy. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. University of Minnesota Press, 2013. ISBN 9780816689231.

NORBERG-SCHULZ, Christian, ed. The Phenomenon of Place. In: LARICE, Michael a Elizabeth MACDONALD. *The Urban Design Reader*. 2nd edition. Routledge, 2012. ISBN 9780203094235.

NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Academy Editions, 1980. ISBN 0856707007.

PUTNA, Martin C. Mystika domu se zahrádkou. Z kulturních dějin bekyňství. In: PORETE, Markéta. *Zrcadlo prostých duší*. Praha: Malvern, 2013. ISBN 978-80-87580-67-7.

SANDERCOCK, Leonie. *Cosmopolis II: Mongrel Cities of the 21st Century*. 2nd edition. Continuum, 2003. ISBN 0826464637.

STENGEL, Barbara S. *The Complex Case of Fear and Safe Space*. Studies in Philosophy and Education. 2010, 29(6).

THE ROESTONE COLLECTIVE. *Safe Space: Towards a Reconceptualization*. Antipode. 2014, 46(5).

TILLEY, Christopher. *A Phenomenology of Landscape*. Oxford: Berg, 1994. ISBN 0854969195.

TRACHTOVÁ, Eva. *Potřeby nemocného v ošetrovatelském procesu: učební texty pro vyšší zdravotnické školy, bakalářské a magisterské studium, specializační studium sester*. Vydání: čtvrté rozšířené. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2018. ISBN 978-80-7013-590-7.

Prameny

BRŮHOVÁ, Klára. Město pro všechny. Veřejný prostor by měl být férový. Heroine.cz [online]. 2021. Dostupné z: <https://www.heroine.cz/zena-a-svet/4519-mesto-pro-vsechny-verejny-prostor-by-mel-byt-ferovy>

FRAŇKOVÁ, Eva. Směr konkrétní utopie: O knize Malé pojednání o poklidném nerůstu. A2 – neklid na kulturní frontě[online]. 2013. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2013/3/smer-konkretni-utopie>

KOUBSKÝ, Petr. Může nerůst zachránit planetu, nebo je to nebezpečná utopie? A jaké máme jako civilizace alternativy? Odpovídáme. Deník N [online]. 2023. Dostupné z: <https://denikn.cz/1177592/muze-nerust-zachranit-planetu-nebo-je-to-nebezpecna-utopie-a-jake-mame-jako-civilizace-alternativy-odpovidame/>

KRAWIECOVÁ, Nela, Michal KAŠPÁREK, Kristína ZÁKOPČANOVÁ a Toy Box. Rozdělení klimatem: Češi se nejvíc bojí sucha a migrace. Stále ale doufají, že jim se změny vyhnou. IROZHLAS – spolehlivé zprávy [online]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/zmena-klimatu-sucho-migrace-vyzkum-rozdeleni-svobodou-datova-zurnalistika-cesky_2105120534_nkr

MARCHESE, David. This Pioneering Economist Says Our Obsession With Growth Must End. The New York Times [online]. 2022. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/interactive/2022/07/18/magazine/herman-daly-interview.html>

PROCHÁZKOVÁ, Bára. Co vnímají děti ještě před svým narozením? RESPEKT [online]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2011/14/tise-nekdo-nas-posloucha>

RO, Christine. How to design safer cities for women. BBC Worklife [online]. 2021. Dostupné z: <https://www.bbc.com/worklife/article/20210409-how-to-design-safer-cities-for-women>

Útočiště. Dobrý slovník [online]. Dostupné z: <http://www.dobryslovník.cz/cestina?útočiště>